

Perspektive turizma na temu vila i vještica na području Poljica kod Omiša

Đugum, Vedrana

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:288019>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-03**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Preddiplomski sveučilišni studij Kultura i turizam (jednopedmetni – izvanredni)

Vedrana Đugum

Perspektive turizma na temu vila i vještica na području

Poljica kod Omiša

Završni rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Preddiplomski sveučilišni studij Kultura i turizam (jednopedmetni – izvanredni)

Perspektive turizma na temu vila i vještica na području Poljica kod Omiša

Završni rad

Student/ica:

Vedrana Đugum

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Igor Kulenović

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Vedrana Đugum**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Perspektive turizma na temu vještica na području Poljica kod Omiša** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. listopada 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. OSNOVNI POJMOVI	7
2.1. TURIZAM KAO FENOMEN, KULTURNI I RURALNI TURIZAM	7
2.2. GEOPROMETNI POLOŽAJ SREDNJE DALMACIJE I POLJICA	10
2.2.1. BLAGODATI KLIME I POLJIČKA RIVIJERA	11
2.2.2. POLJIČKA REPUBLIKA – KRATKI POVIJESNI PREGLED.....	12
2.3. VILE I VJEŠTICE KAO NADNARAVNA BIĆA I PREDMET TRADICIJSKIH VJEROVANJA.....	13
3. ISTRAŽIVANJE NADNARAVNIH BIĆA U UNUTRAŠNJOSTI DALMACIJE NA POČETKU 21. STOLJEĆA	16
4. ISTRAŽIVANJE VJEROVANJA O VILAMA I VJEŠTICAMA U POLJICIMA.....	21
5. ETNOSOCIJALNI TURISTIČKI RESURSI I PROBLEMATIKA TURISTIČKE VALORIZACIJE I KOMODIFIKACIJE FOLKLORA ...	32
5.1. PRIMJERI VALORIZACIJE NEMATERIJALNE BAŠTINE IZ HRVATSKE.....	34
5.2. INOZEMNI PRIMJERI I ISTRAŽIVANJA VALORIZACIJE NEMATERIJALNE BAŠTINE.....	39
6. PRIJEDLOG ZA KONKRETNI PLAN DJELOVANJA NA PRIMJERU POLJICA.....	45
7. ZAKLJUČAK.....	49
SAŽETAK	
SUMMARY	
LITERATURA	
POPIS ILUSTRACIJA	
ŽIVOTOPIS	

1. UVOD

Ovaj rad bavi se perspektivama turizma na temu vila i vještica na području Poljica kod Omiša. Rad je podijeljen na šest poglavlja: prvo poglavlje upoznaje čitatelja s osnovnim pojmovima koje rad tematizira, drugo poglavlje se bavi istraživanjem nadnaravnih bića na početku 21. stoljeća koje služi kao okvir za samostalno istraživanje koje se pak nalazi u trećem poglavlju. Četvrto poglavlje progovara o problematici turističke valorizacije i komodifikacije folkloru te navodi primjere uspješne valorizacije u Hrvatskoj i inozemstvu. Peto poglavlje sadrži prijedlog za konkretni plan djelovanja na primjeru Poljica, a šesto poglavlje je zaključak koji objedinjuje sve spoznaje do kojih se došlo u ovom radu.

U prvom poglavlju osnovni pojmovi čine turizam kao fenomen, kulturni i ruralni turizam, geoprometni položaj Srednje Dalmacije i Poljica te vile i vještice kao nadnaravna bića i predmet tradicijskih vjerovanja. Navodeći podjelu specifičnih oblika turizma, te kulturni i ruralni turizam kao potpodjelu, u potpoglavlju se spominju i pojmovi kao što su autentičnost turističke destinacije, novi oblici kulturnog turizma te faktori za vrednovanje i razvoj ruralne turističke destinacije. Zatim se navodi geografska podjela Poljica na Gornja, Srednja i Donja, te klima koja prevladava na tom području, kao i činjenica da pripadaju splitskom metropolitanskom prostoru. U potpoglavlju Vile i vještice kao nadnaravna bića i predmet tradicijskih vjerovanja pobliže se objašnjavaju pojmovi vila, mora i vještica te koje su karakteristike vjerovanja u njih u cijeloj Hrvatskoj.

Istraživanje nadnaravnih bića u unutrašnjosti Dalmacije početkom 21. stoljeće koje je proveo Luka Šešo, a koje je izloženo u drugom poglavlju ovog rada predstavlja teoretsku osnovu i „kostur“ za dio samostalnog istraživanja u trećem poglavlju. Glavna teza Šešovog istraživanja je da su društvene funkcije vjerovanja u nadnaravna bića ponekad važnije od samih vjerovanja i pripovijedanja kao načina njihovog prenošenja.¹

Samostalno istraživanje vjerovanja o vilama i vješticama u Poljicima u trećem poglavlju može se podijeliti u dva dijela: u prvom dijelu provedena je klasifikacija kazivača u Poljicima prema predlošku Šešovog istraživanja,² zatim su se istraživale priče i tradicijska vjerovanja vezana uz vile i vještice, te su se naposljetku klasificirale društvene uloge vjerovanja u vile i vještice u Poljicima. U drugom dijelu istraživali su se stavovi domaćih ljudi prema komercijalizaciji tradicijskih vjerovanja u svrhu turizma. Istraživački uzorak je bio oskudan, u intervjuima se koristila metoda dubinskog intervjua otvorenog tipa. Intervjuiralo se troje

¹ ŠEŠO, L.: *Živjeti s nadnaravnim bićima*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, siječanj 2016.

² Ibid.

kazivača, a u drugom dijelu istraživanja koristila se metoda polustrukturiranog intervjua te upitnik kao instrument istraživanja koji je sačinjavao ukupno tri pitanja.

Govoreći o problematici turističke valorizacije i komodifikacije folkloru, u petom poglavlju se glavni pojmovi vežu uz definiranje etnosocijalnih turističkih resursa, komodifikacije folkloru, kao i uz naglašavanje potrebe aktivne uključenosti zajednice u bilo koju radnju zaštite te potrebe donošenja materijalne koristi lokalnoj zajednici od turizma. U potpoglavljima navode se uspješni primjeri valorizacije nematerijalne baštine u Hrvatskoj u koje spadaju: Gornjogradske coprnice, Legendfest i Ivanina kuća bajke, te inozemni primjeri i istraživanja valorizacije nematerijalne baštine: prvi inozemni primjer veže se za Maore, starosjedilački narod Novog Zelanda, drugi primjer je turistički razvoj ruralne Irske, treći primjer je Bigbury-on-Sea na otoku Burgh u Južnom Devonu, četvrti primjer je laponski zimski festival u Sjevernoj Švedskoj, a peti primjer je turizam u Ngadhi, Indonezija.

U šestom poglavlju, u kojem se izložio prijedlog za konkretni plan djelovanja na primjeru Poljica, nastojalo se integrirati sve spoznaje do kojih se došlo u radu, kako bi se došlo do kvalitetnog prijedloga. Predloženi sadržaji u Poljicima su interaktivni muzej i ljetni festival priča o nadnaravnom uz Cetinu.

Zaključak je rezime i sinteza svih ciljeva, rezultata i spoznaja do kojih se došlo u radu.

2. OSNOVNI POJMOVI

U ovom poglavlju završnog rada objasnit će se osnovni pojmovi koji su predmet rada: turizam kao fenomen, kulturni i ruralni turizam, zatim geoprometni položaj Srednje Dalmacije i Poljica unutar kojega će biti riječi još o blagodatima klime i poljičkoj rivijeri te o kratkom povijesnom pregledu Poljičke Republike. Zadnje će se objasniti pojmovi vila, mora i vještica kao nadnaravnih bića i predmeta tradicijskih vjerovanja.

2.1. TURIZAM KAO FENOMEN, KULTURNI I RURALNI TURIZAM

„Turizam kao fenomen je predmet interesa teoretičara s područja raznih znanstvenih disciplina, koji su pokušali objasniti glavne faktore razvoja turizma. Korpus raznih teorija svodi se na isti nazivnik: razvoj turizma se usko veže s procesom industrijalizacije koji je potaknuo proces urbanizacije. Početak 19. stoljeća smatra se vremenskim periodom kad su navedeni procesi počeli i doveli do sve veće koncentracije radnika na određenim prostorima.

U jeku urbanizacije dolazi do pojave velikih gradova koji broje stotinu tisuća i više stanovnika.

Život u gradovima prate buka, onečišćenje, stres, otuđenost, koji stvaraju želju za bijegom.

Takva želja za bijegom je s vremenskim odmakom postala masovna potreba, te je utrla put pojavi koju danas nazivamo turizmom.“³

„Turizam, osim što je posljedica gospodarskog razvoja, jest jedan od važnih faktora gospodarskog razvoja. On uvijek uključuje putovanje, stoga je faktor koji ima izuzetno važnu ulogu u nastanku ove pojave razvoj prometnica i prijevoznih sredstava. Prva revolucija turističkih putovanja počinje pojavom parne lokomotive i željeznice, koji su omogućili ljudima s niskim prihodima da mogu putovati. Kako se turizam mijenjao tako su se mijenjali motivi, sadržaji i načini putovanja koji i dan danas podliježu promjenama, idući u korak s globalizacijom i trendovima na turističkom tržištu.“⁴

„Riječi turist i turizam dolaze od engleske riječi tour, koja je u početku imala značenje samo za kružno putovanje, te je imala pejorativno značenje, tj. njome su se označavale osobe koje su ritualno kratko posjećivale kulturne znamenitosti, dok su veći dio vremena išle za užicima.“⁵

³ ČAVLEK, N. et al: **Turizam: ekonomske osnove i organizacijski sustav**, ŠK, Zagreb, 2011., p. 32.- 35.

⁴ Ibid

⁵ ČAVLEK, N. et al: **Turizam: ekonomske osnove i organizacijski sustav**, ŠK, Zagreb, 2011., p. 25.-27.

Najcitiraniju je pak definiciju pojma turist dao sociolog turizma Erik Cohen: „Turist je dobrovoljni, privremeni putnik koji putuje u očekivanju zadovoljstva koja mu mogu pružiti novosti i promjene doživljene na relativno dugom i neučestalom dvosmjernom putovanju.“⁶

„Česta je podjela turizma na masovni i alternativni. Potonji se pojavio kao protuteža masovnom turizmu, a zbog semantičkih razloga zamijenjen je terminom održivi turizam.

Njime se željelo upozoriti na nužnost promjena u svjetskom turizmu, što uključuju alternativu sadržajima i ponašanju u turizmu sa svrhom unapređenja turizma kao složenog fenomena.

Stoga dotadašnju strategiju masovnosti počinje zamjenjivati strategija diverzifikacije proizvoda, koja se temelji na proizvodu prilagođenom pojedinom segmentu potrošača.“⁷

„Iz te strategije rađaju se specifični oblici turizma. Specifični oblici turizma dijele se na skupinu zasnovanu na prirodnim resursima i skupinu zasnovanu na društvenim resursima.“⁸

„U skupini zasnovanoj na društvenim resursima nalazi se kulturni turizam, kao oblik turizma koju nudi dugoročnu konkurentnu prednost. Kulturni turizam može se definirati kao posjet osoba izvan mjesta stalnog boravka koje su djelomično ili u cijelosti motivirane interesom za povijest, umjetnost, nasljeđe ili stil života lokaliteta, regije, grupe ili institucije. U pravilu, kulturni turisti su: natprosječnog obrazovanja i prihoda, srednje i starije životne dobi, češće žene nego muškarci,iskusni putnici.

Osmišljavanjem kulturno - turističkog proizvoda obogaćuje se osnovni proizvod te stimulira lokalna odnosno regionalna potražnja, koja pozitivno utječe na cjelokupnu zajednicu.“⁹

„Turistička destinacija autentična je ukoliko odražava svoju kulturnu tradiciju, a to se posebno odnosi na turistički proizvod koji bez osjetljivosti prema kulturnim posebnostima vodi u unifomiranost i bezličnost.“¹⁰

„Hrvatska ima jako dobre preduvjete za razvoj kulturnih turističkih proizvoda: slikovita naselja, bogatu i raznovrsnu povijest, povijesne urbane i ruralne cjeline te izvrsno razvijen turizam u obalnom dijelu. Naše destinacije ne trebaju izgrađivati umjetne atrakcije, već stvarati kreativne i nove turističke doživljaje, bazirane na postojećoj atrakcijskoj osnovi.“¹¹

⁶ COHEN, E.: **Who is a Tourist?: A Conceptual Clarification**, The sociological review, Vol 22., 1974., br. 4, p. 533.

⁷ ČAVLEK, N. et al: op. cit., p. 25.-27.

⁸ DEMONJA D.: **Institucijska mreža kulturnog turizma**, Etnologija i kulturni turizam, Zbornik radova, Rab, 2005., p. 11.-13.

⁹ Ibid.

¹⁰ VLAHOVIĆ, D.: **Hrvatska strana Jadrana: Turizam i transformacije**, Netgen, Zagreb, 2015., p. 126.

¹¹ Ibid.

„Kulturni turizam je od vitalne važnosti za Hrvatsku te ga je potrebno dalje razvijati zbog obogaćivanja turističkih proizvoda, produljenja sezone, privlačenja tržišnih segmenata više platežne moći te posljedično povećanje potrošnje. Osim navedenih prednosti turizam kulturi pridonosi proširujući tržište, potičući profesionalno upravljanje kulturnim dobrima i marketing kulturnih dobara te omogućujući bolju kontrolu nad korištenjem kulturnih potencijala.“¹²

„Budući hrvatski turistički proizvod, kako na razini zemlje, tako i na razini turističke destinacije mora izaći iz okvira dosadašnje zastarjelosti. Pri tome je uključivanje lokalnog stanovništva temeljan preduvjet uspjeha na terenu.“¹³ „Kulturni turizam može biti izvor bogatstva i ekonomskog razvoja same zajednice samo ukoliko je popraćen odgovarajućom naobrazbom u vezi s pravilnim korištenjem i zaštitom vlastite izvorne kulturne baštine i prirodnih resursa. Radi se o preporodu ili revitalizaciji koji čini da drevni kulturni simboli jedne zajednice ponovno postanu poželjnim u današnjem društvu. Na taj način hrana, rukotvorine i lokalna umjetnost postaju tema raznih festivala i turističkih atrakcija, uz običaje i narodnu glazbu.“¹⁴ „Novi oblici kulturnog turizma ne obuhvaćaju više samo važne lokalitete umjetničkih arheoloških i povijesnih obilježja, već i svako iskustvo upoznavanja kulture određenog mjesta.“¹⁵

„Ruralni turistički proizvod i ruralna turistička destinacija moraju efikasno konkurirati poznatim proizvodima i/ili destinacijama. Bitan faktor za vrednovanje i razvoj ruralne turističke destinacije jest identifikacija potencijalnih potrošača, odgovarajuće ciljano tržište i pristup takvom tržištu. Razumijevanje potrošačkog ponašanja turista u ruralnoj destinaciji izuzetno je važno ako se želi da turističko poslovanje u ruralnom području adekvatno ispuni očekivanja posjetitelja.“¹⁶

¹²DEMONJA D.: **Institucijska mreža kulturnog turizma**, Etnologija i kulturni turizam, Zbornik radova, Rab, 2005., p. 11.-13.

¹³GEIĆ, S.: **Turizam i kulturno – civilizacijsko naslijeđe**, Veleučilište u Splitu, Split, 2002., p.293.

¹⁴ŠURAN, F.: **Turizam i teritorij: Uvod u antropologiju turizma**, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2016., p. 174. – 176.

¹⁵ŠURAN, F.: **Turizam i teritorij: Uvod u antropologiju turizma**, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2016., p. 217.

¹⁶HEGARTY, C., MCDONAGH, P.: **Nastajanje destinacije: turistički razvoj ruralne Irske**, Turizam, Vol 51., 2003., br. 3, p. 269. – 285.

2.2. GEOPROMETNI POLOŽAJ SREDNJE DALMACIJE I POLJICA

Kako bi se moglo govoriti o geoprometnom položaju Poljica potrebno je prvo iznijeti podatke o Hrvatskom prometnom sustavu. „Turizam u našim krajevima počeo je znatno prije nego što su bili stvoreni potrebni tehnički i organizacijski uvjeti za odvijanje turističkog prometa, a sve do prije 15 godina ti uvjeti nisu bili prilagođeni ni veličini ni značenju turističkog prometa.

Iz toga proizlazi da je prometna problematika bila dugoročno ozbiljna zapreka razvoju turizma, osobito na južnim dijelovima obalnog turističkog područja.

Problem „prometne izolacije“ umanjen je dovršetkom izgradnje Jadranske turističke ceste (1965.). Izgradnjom suvremenih prometnica nakon osamostaljenja Hrvatske, bitno je popravljena opća prometna situacija, posebice u unutrašnjosti Dalmacije, međutim prometna povezanost između pojedinih naselja još nije na zadovoljavajućoj razini.

Izgradnjom autoceste ostvareno je povezivanje primorske i sjeverne Hrvatske, a time i povezivanje sa širim europskim prometnim koridorima.“¹⁷

„Srednja Dalmacija predstavlja najveću i najzanimljiviju turističku regiju Dalmacije, pa i Hrvatske, stoga je zadatak hrvatskog turističkog marketinga prikazati materijalnu i duhovnu baštinu u jedinstvenom prirodnom okruženju srednjodalmatinskog priobalja, otoka i završća.

Upravno organizirana u Splitsko-dalmatinsku županiju, Srednja Dalmacija se prostire na površini od 4501 km² priobalja, otoka i završća na kojem je po popisu iz 1991. živjelo 434 765 stanovnika. Regija obuhvaća turističke rivijere Trogira, Kaštela, Splita, Omiša, Makarske, otoka Brača, Hvara i Visa te izletničke punktove u Zagori (Trilj, Sinj, Imotski, Vrgorac).“¹⁸ „Početkom devedesetih područje Srednje Dalmacije raspolaže sa 163 317 mjesta u različitim vrstama smještaja, od čega hoteli i apartmani čine 20 %, kampovi 22 %, privatne sobe i apartmani 43 %, te ostali objekti 15 %. Ova struktura je prilično nepovoljna obzirom na skroman udio najkvalitetnijih oblika smještaja, te se nije bitno promijenila do danas.

Također je u širem splitskom području znatan dio kapaciteta teže devastiran, kao posljedica rata, što je usporilo njihovu obnovu i ponovno uključenje na međunarodno turističko tržište.“¹⁹

¹⁷ VLAHOVIĆ, D.: *Hrvatska strana Jadrana: Turizam i transformacije*, Netgen, Zagreb, 2015., p. 234.-235.

¹⁸ GEIĆ, S.: *Turizam i kulturno – civilizacijsko naslijeđe*, Veleučilište u Splitu, Split, 2002., p. 159. – 161.

¹⁹ Ibid.

„Poljica, nekoć upravno – politički a danas zemljopisno – povijesni pojam se prostiru na području omeđenom na istoku i sjeveru rijekom Cetinom, na jugu morskom obalom, na zapadu rijekom Žrnovnicom, dok je sjeverozapadna granica povučena preko neplodnog kraškog područja. Središnja prostorna i vizualna os Poljica navedeni je masiv planine Mosor, oko²⁰ kojega²¹su se uz plodna polja formirala brojna naselja. Mosorska polja dala su i ime kneževini (Poljica su mala polja). Prvi put granice Poljica navodi i Poljički statut 1482.“²²

„Taj nepravilni trokut jasnih prirodnih granica – more i rijeka, te ogoljela pobrežja krša prema sinjskom području na sjeverozapadu – obuhvaća nešto više od 250 km², a pripada mu dvadeset sela u Donjim, Srednjim i Gornjim Poljicima, dok je u vrijeme poljičke samostalnosti statut poznao samo 12 sela – katuna. U Donjim Poljicima nalaze se Podstrana, Jesenice i Duće, u Srednjim: Sitno (Gornje i Donje), Dubrava, Srinjine, Tugare, Zakućac, Gata, Čišla, Ostrvica, Zvečanje, Smolonje, Kostanje, Podgrađe i Seoca, a u Gornjim: Trnbusi, Gornji Dolac, Srijane, Donji Dolac. Prirodne osobitosti su nesumnjivo utjecale na kasnija povijesna zbivanja i na formiranje kneževine, te na opstanak njezine autonomije kroz stoljeća. Poljica su izdvojena od susjednih područja, tako da je strmi i teško pristupačan kanjon rijeke Cetine bio najbolja granica i brana svim osvajačima iz unutrašnjosti, a Mosor idealno zaklonište.“²³

2.2.1. BLAGODATI KLIME I POLJIČKA RIVIJERA

„Poljičko primorje pripada longitudinalnom tipu obale i nije posebno razvedeno, no nekoliko vapnenastih rtova uokviruju više malih šljunkovitih uvala koje uljepšavaju i privlače: Grljevac, Sveti Martin, Bajnice, Krilo, Suhi potok, Sumpetar, Oriž, Luka i Rogač. Cetina je na svom uviru razvila prostranu deltu od aluvijalnog nanosa, koja je čovjekovim utjecajem preuređena, pa danas na njevoj poljičkoj strani auto kamp Ribnjak može primiti više tisuća gostiju, a brojne plaže od Duća do Dugog Rata su idealne za ljubitelje pješčanih plaža.

Cijelo područje Poljica pripada zoni sredozemne klime, ali postoje i znatne klimatske razlike koje su posljedica planinskih barijera uz obalu i povremenih kontinentalnih klimatskih utjecaja.

²² KUVACIĆ – IŽEPA M.: **Poljica: Putovanje kroz povijest i krajolik**, Naklada Bošković, Split, 2002., p. 7.

²³ DOMLJAN, Ž.: **Omiš i Poljica**, Naklada Lijevak d.o.o., Zagreb, 2006., p. 111.

Osnovna obilježja klime su ljetne suše s visokim temperaturama i relativno blage zime s mnogo kiše. Ovakve klimatske karakteristike ne pogoduju poljoprivredi, no zato pogoduju turizmu.²⁴

„Izgradnja Jadranske ceste, razvoj turizma i blizina Splita, uvjetovali su velike socio-ekonomske promjene na cijelom području Poljica, pa su ona danas, zajedno sa Omišem, uključena u splitski metropolitanski prostor. Potonje spomenuto predstavlja iznimno dobru podlogu za razvoj turizma, no, osim velebnog hotela Lav u Grljevcu, drugih hotela nema. Ono što iznenađuje s druge strane je da cijelu rivijeru s obji strana magistrale uokviruju brojni privatni pansioni i restorani. Također se stalno grade novi objekti i auto kampovi kako bi se zadovoljile rastuće potrebe izletnika iz susjednog Splita i sve brojnijih domaćih i stranih turista. Zatvaranje prljave industrije u Dugom ratu predstavlja rješavanje zapreka turističkom procvatu na potezu od Strožanca do Cetine.“²⁵

2.2.2. POLJIČKA REPUBLIKA – KRATKI POVIJESNI PREGLED

„Slobodna župa Poljica se prvi put spominje u jednoj ispravi hrvatskog kralja Petra Krešimira IV. iz 1070., a kasnije i u listinama kraljeva Dmitra Zvonimira i Stjepana II.

Prema legendi Poljica su osnovala braća Elem, Krešimir i Tješimir, sinovi hrvatskog kralja Miroslava kojega je 949. u građanskom ratu ubio ban Pribina. Tješimir je zaposjeo zemlje od brda Gradac u Gatima do Zadvarja, Krešimir od Graca do rijeke Žrnovnice, a nastanio se u mosorskom selu Dubravi. Elem se nastanio u Zagorskim Poljicima. S obzirom na to da legende najčešće pružaju mitologizirane podatke, treba više vjerovati činjenici kako je osjećaj ugroženosti od feudalnog nadiranja iz Splita potakao Poljičane na obrambenu akciju i osnivanje vlastite župe.“²⁶ „U gospodarskom i političkom smislu Poljica su bila jedinstveno područje sastavljeno od 12 katuna (sela), koji su bili posebne jedinice sa svojim pašnjacima i gajevima.

Duće, Jesenice, Podstrana i Srinjine zvani su pučkim katunima jer su bili nastanjeni uglavnom slobodnim seljacima – pučanima. Tijekom više stoljeća pučani nisu mogli biti nositelji časti velikog poljičkog kneza, no imali su ga pravo birati. U ostalim katunima živjeli su, uz slobodne seljake, još didići, potomci Elema, Krešimira i Tješimira, i ugričići, porijeklom iz

²⁴KUVAČIĆ – IŽEPA M.: **Poljica: Putovanje kroz povijest i krajolik**, Naklada Bošković, Split, 2002., p. 13.

²⁵KUVAČIĆ – IŽEPA M.: **Poljica: Putovanje kroz povijest i krajolik**, Naklada Bošković, Split, 2002., p. 13.

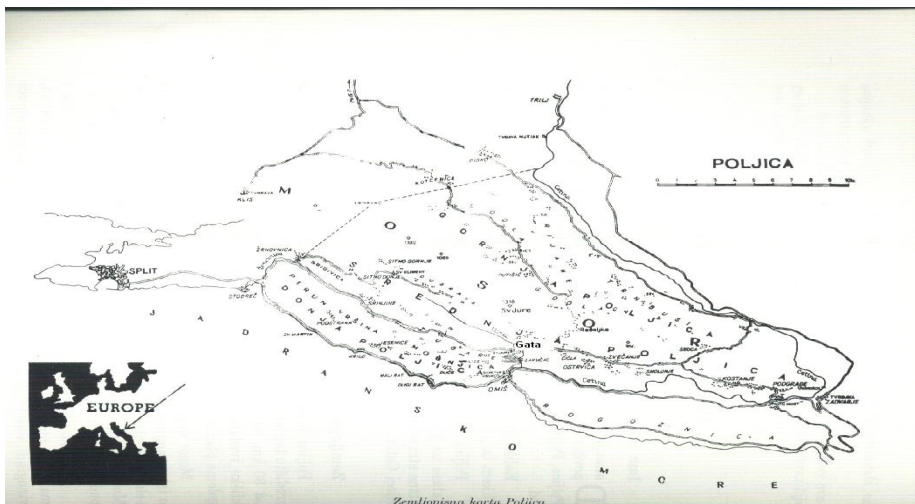
²⁶KUVAČIĆ – IŽEPA M.:op. cit., p. 14.

tadašnje Banske Hrvatske. Poljica su se konstituirala kao izuzetna društvena i politička formacija koja je svoja prava oživotvorila u poznatom Poljičkom statutu kojeg je narod zvao *poštovani*.

Statut se spominje već 1333., a najstarija poznata verzija potječe iz 1440. Značajan je spomenik starog hrvatskog i slavenskog prava.²⁷

„U njemu su sačuvane mnoge odrednice uređenja odnosa i rodovsko – plemenskog uređenja, a uz Vinodolski zakonik najstariji je povijesno – pravni spomenik pisan hrvatskim jezikom. Poljičani su ga držali svetinjom na koju su se zaklinjali kao na temelj i znamen svoje samostalnosti. Činjenica da se Statut proučava na sveučilištima u Berlinu i Moskvi, te da je preveden na njemački, engleski, ruski i španjolski jezik zorno predočava njegovu vrijednost i značaj. Odredbe poštovanog Statuta vrijedile su sve do francuske okupacije 1807. Tim porazom prestala je postojati samostalna Poljička Republika, a Francuzi su Poljica dekretom razdijelili unutar omiške, sinjske i splitske općine.“²⁸

Slika 1: Poljička republika

Izvor: Portal sela Gata, <https://gata.hr/wp/?p=322>

²⁷ Ibid.

²⁸KUVAČIĆ – IŽEPA M.: **Poljica: Putovanje kroz povijest i krajolik**, Naklada Bošković, Split, 2002., p. 33. – 41.

2.3. VILE I VJEŠTICE KAO NADNARAVNA BIĆA I PREDMET TRADICIJSKIH VJEROVANJA

„Uz naziv nadnaravna bića u etnološkoj i folklorističkoj literaturi mogu se naći još nazivi mitska bića, fantastična bića ili demonska bića. No za stanovnike unutrašnje Dalmacije vile, more i vještice nisu fantastika, već živi pripadnici zajednice u kojoj žive, što će biti objašnjeno kasnije u tekstu. Tradicijsko vjerovanje, pak, nije samo nešto spontano i ukorijenjeno u prošlost. Ono je i predmet svjesne aktivnosti zajednice, stoga mijenja svoj oblik i funkciju tijekom kontinuiranog višestoljetnog postojanja. Svjedoci tih promjena su, dakako, sami sugovornici.“²⁹

„Oni na razne načine osjećaju i interpretiraju vlastito izvorište i grade vlastiti identitet i vjerovanja. Najrasprostranjenije od svih vjerovanja u nadnaravna bića smatra se vjerovanje u vile koje se u raznim varijantama javljaju u svim europskim kulturama. Prema Akademijinom rječniku, vile su „natprirodna ženska bića, u klasičnoj mitologiji polubožanstva, koja borave u gorama, šumama vodama, moru, oblacima čovjeku su sklona dok ih kakogod ne povrijedi...lijepo i mlade žensko čeljade.“ U unutrašnjosti Dalmacije danas se sve manje mogu naći vjerovanja o vilama, ali sugovornici još uvijek pričaju o njima i ističu da su vile jako lijepe, mršave i češljaju duge kose. No, u gotovo svim pričama javljaju se animalni oblici (nedostaci) koji nagrđuju vilinsku pojavu. Tako vile „imadu do koljena noge od mazge“. U Poljicima se spominje da „Na livadan i sijanican nađu se tragovi okrugli od kopita. To su vile igrale“.

Gledajući u daleku prošlost moguće je primijetiti da je ovo biće često bilo povezivano sa smrću ili se pretapalo s pojmom vještica. Naime, u svim kulturama i narodima gdje se mogu pronaći vjerovanja u vile ili neke njihove varijante vilinskim bićima su najčešće postajale duše osoba koje su umrle nasilnom smrću, poginuli vojnici, djeca i njihove majke koje su umrle pri porodu, ili pak duše prerano preminulih djevojaka. U Poljicima prevladava mišljenje da „nisu sve vile od jedne puti ni jednog kolura, četiri su različite kapi krvi u niman: bile, modre, žute i crne.“ Sugovornici u unutrašnjosti Dalmacije i danas ističu da je vila bilo i dobrih i loših.“³⁰

²⁹ ŠEŠO, L.: *Živjeti s nadnaravnim bićima*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, siječanj 2016, p. 13.- 41.

³⁰ ŠEŠO, L.: op. cit., p. 13. - 41.

Mora, kao naziv nadnaravnog bića u današnje doba će nas podsjetiti na izraze „noćna mora“ ili „more me brige“, a ti su izrazi u tijesnoj vezi sa spomenutim bićem. Mora je, naime, noćno žensko biće koje, pretvoreno u razne oblike, dolazi moriti čovjeka, odnosno smetati mu u snu. U gotovo cijeloj Hrvatskoj mora je zapravo vještica, odnosno mora je djevojka koja nakon udaje postaje vješticom. Raznoliki su opisi morine preobrazbe: pretvara se u duha, duh je, posebna je moć vještice, dolazi kao duh, a potom se pretvara u ženu. Može se pretvoriti u stvari i noćne životinje, pa i u muhu.³¹ Današnji proučavatelji paranormalnih pojava pretpostavljaju da je mora jedini način na koji su „naši stari“ mogli objasniti pojavu tzv. „paralize sna“.

„Najkompleksnije od svih vjerovanja u nadnaravna bića je vjerovanje u vještice.

Interes za vještice proizlazi iz činjenice da se one, u određenim oblicima, stoljećima spominju u gotovo svim svjetskim kulturama i društvima. U europskoj povijesti prizivaju na razmišljanje o progonima i smaknućima nemalog broja žena i manjeg broja muškaraca. Španjolski povjesničar Julio Caro Baroja postanak vještica smješta u pretpovijest u kojoj čovjek nije mogao povući jasne granice između fizičke stvarnosti i magijskog svijeta, stoga je konstruirao likove poput maga, vrača i vještica za koje se vjerovalo da djeluju na čovjeka koji ih koristi ili³²trpi zbog njihovih radnji. U antici su takvi likovi žene koje su se nazivale strix, striga ili stria, i koje su imale sposobnost pretvoriti se u životinje, koje su mogle letjeti noću, postati bestjelesne, spravlјati čarobne napitke, izazivati vremenske nepogode i sl.“³³

„U sjeverozapadnoj Hrvatskoj ime za vješticu je i danas coprnica, u Istri i dijelovima Dalmacije nazivaju se štrige, štrije ilištrigulje, a u unutrašnjosti Dalmacije pretežito vištica, višćica ili štringa. Vještice su se mogle prepoznati već po izgledu i ponašanju koje je obično odstupalo od „normalnog“, pa su vješticama smatrane ružne, stare ili pak iznimno lijepe žene, kao i one koje su svojim ponašanjem prekršile neke društvene norme. Jednako kao i more, vještice se rađaju u modroj (crvenoj ili crnoj) košuljici odnosno placenti, te se takvo rođenje ne smije zatajiti jer će novorođenče postati vješticom. Uz moć preobrazbe, letenja i okupljanja na sastancima, česti se spominje jedno od najsnažnijih vještičjih oružja – urokljivo oko. I danas u unutrašnjosti Dalmacije neke sugovornice govore da su im vještice urokljivim okom skrivile neku štetu ili čak smrt bližnjeg.“³⁴

³¹ ŠEŠO, L.: op. cit., p. 58. - 72.

³³ ŠEŠO, L.: op. cit., p. 58. - 72.

³⁴ ŠEŠO, L.: op. cit., p. 72. - 82.

3. ISTRAŽIVANJE NADNARAVNIH BIĆA U UNUTRAŠNJOSTI DALMACIJE NA POČETKU 21. STOLJEĆA

Kako bi se samostalno istraživanje pravilno i relevantno provelo, potrebno je konzultirati već postojeća istraživanja na temu nadnaravnih bića. Stoga će kao predložak i vodič za terensko istraživanje u ovom završnom radu biti istraživanje Luke Šeša o nadnaravnim bićima u unutrašnjosti Dalmacije na početku 21. stoljeća.³⁵

„Geografske posebnosti dalmatinskog zaleđa pridonijele su neusklađenom razvitku u odnosu na turistički priobalni pojas, što se najbolje ogleda u činjenici da je obala od 1951. do 1971. bilježila snažan napredak zbog ulaganja u turistički sektor, a unutrašnjost Dalmacije istodobno izgubila više od 40 % stanovništva zbog migracije seoskog stanovništva u gradove. Čini se da se upravo zbog posebnosti i kompleksnosti svjetonazora, društvenih i gospodarskih prilika kroz stoljeća, u unutrašnjosti Dalmacije možda još mogu naći neke vrijednosti i uloge tradicijskih vjerovanja koje su se u drugim područjima Hrvatske s vremenom izgubile.

Treba biti oprezan kada se generalizira ili povezuje vjerovanja u nadnaravna bića sa stupnjem izoliranosti, svjetonazorom ili kulturnim nasljeđem, no u unutrašnjosti Dalmacije ovi su parametri vjerojatno odigrali značajnu ulogu u formiranju i očuvanju vjerovanja u nadnaravno.

Također je iz istraživanja Maje Bošković Stulli, koja je posegla za tekstovima putopisca Alberta Fortisa i svećenika Frane Ivaniševića, razvidno da u unutrašnjosti Dalmacije stanovništvo ima kompleksan pogled na svijet koji ga okružuje.“³⁶

„Naime, patrijarhat, težački život, oskudica, nepismenost (ovisno o kojem području se radi, op. a.), stoljetne borbe protiv osvajača, kao i jak crkveni utjecaj urastao u pučke tradicije, odigrali su bitnu ulogu u konstruiranju njihova svjetonazora, unutar kojeg su našla svoje mjesto i vjerovanja u nadnaravna bića. Čini se da intenzitet vjerovanja u nadnaravno iz pučke tradicije, snažno isprepleten s religijom, ni Crkvi nije ostavilo druge nego da se prilagodi na ovim prostorima. Premda Maja Bošković-Stulli još prije pedeset godina upozorava na to da živopisna pričanja o nadnaravnom nisu više prava slika današnjeg vjerovanja, ona su ipak još uvijek u nekom obliku prisutna u unutrašnjosti Dalmacije.“³⁷

³⁵ ŠEŠO, L.: *Živjeti s nadnaravnim bićima*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, siječanj 2016

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

„No, neka od važnih pitanja su: kakva je danas uloga vjerovanja u nadnaravna bića, uvjetuju li određenu vrstu ponašanja, uređuju li odnose među pojedincima i skupinama ili su pak danas takva vjerovanja svedena samo na intrigantne priče domaćeg stanovništva kojima žele impresionirati „strance“?“³⁸

Šešo dalje navodi da danas u terenskim istraživanjima, a razliku od povijesnih istraživanja ovog problema, istraživač mora uroniti u sam diskurs nadnaravnog, i stoga je nemoguće ostati posve objektivan u takvim istraživanjima. Osim toga u istraživanju nadnaravnih bića zadire se u prilično intimni svjetonazor, te takav zatvoreni sustav zahtijeva određena predznanja kako bi se otključao korpus koji zanima istraživača. Svrha istraživanja nadnaravnih bića unutrašnjosti Dalmacije nije bila prikupiti što više podataka i izjava o vjerovanju u nadnaravna bića, nego pokušati shvatiti ulogu vjerovanja u nadnaravna bića pomoću prikupljanja izjava o istim.³⁹

Šešo u kratkim crtama otkriva da se nije odlučio za terensko istraživanje na kakvo se 1970-ih odlučila Jeanne Favret-Saada koja je trideset mjeseci na terenu istraživala vještičarenje u francuskoj pokrajini Bocage. Favret-Saada je zbog namjere da shvati društveni ulogu vješticharenja „ušla“ u zajednicu, tj. postala „upletena“, što je smatrala krucijalnim da joj se ljudi „otvore“ u razgovoru i da ne ostane samo promatrač. Za razliku od nje, koja se morala stopiti sa zajednicom jer bi je u protivnom dočekaao zid šutnje, u unutrašnjosti Dalmacije šutnja o nadnaravnim bićima nije bila problem, no, bilo je potrebno prilagoditi načine prikupljanja podataka navikama lokalnog stanovništva. Tako, npr. obilaženje sela od vrata do vrata ipak nije preporučljivo. Vjerodostojnom prikupljanju podataka najbolje je odgovarala forma otvorenog intervjua. Prednosti otvorenog intervjua su manji stupanj formalnosti koji pridonosi i manjem stupnju autocenzure.⁴⁰

Najkvalitetnije rezultate može dobiti netko tko je član proučavane zajednice ili netko tko je duže boravio među sugovornicima, no u Šešovom istraživanju to nije bio slučaj.

Također navodi da je prednost biti istraživač muškog spola, zbog patrijarhalnog mentaliteta, te da je vrlo važno poznavati lokalnu povijest (događaje, političke prilike i migracije), jer se time dodatno pridonosi boljem odnosu sa sugovornicima. Već na samom početku terenskog rada bile su očite pravilnosti koje su oblikovale izjave sugovornika, npr. konkretne povijesne,

³⁸ ŠEŠO, L.: op. cit., p. 137. – 143.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

društvene, političke, gospodarske, pa i geografske okolnosti. Iz toga je proistekao pokušaj klasifikacije sugovornika prema načinu izjava i odnosu prema vjerovanju u nadnaravna bića:⁴¹

„1. Ne poznaju nadnaravna bića tradicijskih vjerovanja – stanovnici urbanih i turističkih središta (Drniša i Siverić)

2. Potencijalni sugovornici suzdržani skepticizmom („u to su vjerovali stari ljudi“)

3. Izjave s jakom autocenzurom i racionalizacijom proisteklom iz etno-političkih problema (Bukovica, strah od nepoznatog ispitivača i strah da se ne ispadne „nazadan“, problem Domovinskog rata i hrvatsko-srpskih sela)

4. Skupina „tradicionalista“ (dali mnoštvo podataka)

5. Izjave o vlastitom vjerovanju u nadnaravna bića kao odraz nemobilnosti i tradicionalnih profesija sugovornika (sugovornici koji u svom selu žive od rođenja)

U daljnjem tekstu Šešo postavlja tezu da je za shvaćanje neke društvene uloge nekad važnije *pripovijedanje* o nadnaravnom, a ponekad *vjerovanje* u nadnaravno. Pripovijedanje o nadnaravnom uvijek stvara samo okvir, obrazac ili kontekst kojem će puno značenje dati vjerovanje. Društvene uloge uvijek pridonose boljem funkcioniranju određenih društvenih mehanizama kao oruđe kojim će pojedinci i grupe bolje suočiti sa stvarnošću.

Tako se društvene uloge pripovijedanja i vjerovanja u nadnaravna bića mogu podijeliti na:

1. Pripovijedanje o nadnaravnim bićima u ulozi zabave i socijalizacije: Događalo se na mjestima okupljanja stanovnika zajednice, stariji ljudi su ih prenosili djeci. No pripovijedanje na takav način već u vrijeme istraživanja Bošković-Stulli gotovo iščezao zbog raseljavanja i promjena u načinu života i zaposlenja. No, iako se način života u zadnjih pedesetak godina poprilično izmijenio, pripovijedanje u određenom obliku postoji i danas, a moguće ga je pobuditi intervjuiranjem mještana.

2. Uloge nadnaravnih bića u mehanizmu konstruiranja društvenih normi; Pripovijedanje o nadnaravnim bićima kao pedagoška mjera: Prema nekim folkloristima, priče o susretu s nadnaravnim bićem utječu na ponašanje članova zajednice, na način da eventualno kršenje⁴² određenih normi uzrokuje iznenadno pojavljivanje nadnaravnog bića koje na razne načine⁴³ kažnjava čovjeka. Kartanje, ismijavanje bića iz predaja, rad noću, pomicanje granica za vrijeme života, ples i pijanstvo, neka su od ponašanja koja uzrokuju pojavu nadnaravnih bića.⁴⁴

⁴¹ Ibid.

⁴² ŠEŠO, L.:op. cit., p. 173. – 188.

⁴³ ŠEŠO, L.:op. cit., p. 173. – 188.

⁴⁴ Ibid.

„Međutim, susret s nadnaravnim bićem može imati i pozitivan predznak, tj. čovjek može biti nagrađen za svoja djela, koja su, opet povezana s normama i društvenim vrijednostima. Npr. „Skriveni ljudi“ tj. nadnaravna bića slična vilenjaciima na Islandu imaju zadaću čuvati tradiciju i prirodna bogatstva Islanda. Tijekom građevinskih radova kojima se narušava prirodni sklad, događaju se zatajenja mehanizacije, nesreće na radu itd. Tamošnji sugovornici tvrde da vilinska bića prouzrokuju nevolje i time ukazuju da radovi moraju prestati. U unutrašnjosti Dalmacije, ako se čovjek primjereno ponaša u društvu, nadnaravno biće (vila) pri susretu će ga darivati zlatom, novcem i drugim vrijednim predmetima. One koji pak ne poštuju društvene norme, vile kažnjavaju bolešću, smrću itd. Što se tiče pripovijedanja o nadnaravnim bićima kao o pedagoškoj mjeri, danas se ta uloga rijetko očituje u zajednicama u unutrašnjosti Dalmacije, jer ima sve manje djece. No, iz priča „starih ljudi“ razvidno je da su pripovijedanja o nadnaravnim bićima kod djece izazivala strah, jer se takve reakcije djece i danas prepričavaju. Nakon takvih priča za pretpostaviti je da djeca nisu noću izlazila van, nisu sama šetala šumom, nisu izbjegavala bogoslužje, odnosno nastojala su poštovati društvene norme kako bi izbjegla susret s nadnaravnim bićem. Dakle, kroz priče o nadnaravnim bićima saznaje se što pripadnici određenih skupina smiju raditi, što se smatra zabranjenim, a što uzornim i prihvatljivim.“⁴⁵

„3. Izjave o nadnaravnom – odraz grupne pripadnosti: Kroz pričanje o vilama, morama i vješticama sugovornici potvrđuju svoju pripadnost lokalnoj zajednici koja je nositelj takvih tradicijskih vjerovanja. Poznavanje podataka i detalja, a osobito vlastita upletenost i susret s nadnaravnim bićima, čini ih kvalificiranim pripadnicima lokalne grupe. Stoga vjerovanja nadnaravna bića mogu biti indikator grupne pripadnosti i ukorijenjenosti lokalnih tradicija.

4. Uporaba negativnih svojstava nadnaravnih bića u etno-konfesionalnoj determinaciji: U pričama o nadnaravnim bićima mogu se razabrati lokalni sustavi konfesionalnog konstruiranja identiteta i alteriteta. Drugim riječima, sugovornici ponekad upotrebljavaju stereotipne koncepcije u kojima nekim „drugim“ skupinama pripisuju negativna obilježja nadnaravnih bića i na taj način istodobno definiraju vlastitu skupinu. Slika o sebi se često formira u suprotnosti sa slikom o drugima. U unutrašnjosti Dalmacije su tako Hrvati katolici pripisivali demonska obilježja „drugima“ (Turcima, muslimanima općenito, nevjernicima i komunistima, pravoslavcima).

⁴⁵ŠEŠO, L.: op. cit., p. 173. – 188.

5. Nadnaravna bića i društvene tenzije: Iz cjelokupnog raspona ponuđenih pogleda na problem vještičarenja treba izdvojiti ona koja su problem pokušala smjestiti u širi kontekst društvenog svjetonazora i duha vremena.⁴⁶

„Za postojanje vještica, prema nekim istraživanjima antropologa i povjesničara krivi su međususjedski odnosi. U razdoblju jačanja individualizma, kapitalizma, tržišnog nadmetanja i populacije rasla je i svojevrsna ksenofobija u kojoj su ljudi tražili krivce za svoje nevolje.

6. Nadnaravna bića kao indikator društvenih nevolja: Smrt bližnjega, bolest, impotencija, gubitak novca mogu se objasniti postojanjem mora i vještica. U unutrašnjosti Dalmacije nakon suše, gladi, ratova i ekonomskih depresija dolazilo je do učestalijih pojava nadnaravnih bića, tj. ljudi su bili skloni nadnaravna bića povezivati s velikim nevoljama.

7. Uloga nadnaravnih bića pri konstruiranju mehanizma prijevare; Uloga nadnaravnih bića u protuzakonitom stjecanju materijalne koristi; Korištenje nadnaravnih bića pri reinterpetaciji nepovoljnog položaja pojedinaca: U istraživanju ima nekih naznaka korištenja nadnaravnih bića u svrhu prevare i krađe. Dakako, i dalje kao moguća stoji teza da su stanovnici unutrašnjosti Dalmacije u teškim životnim situacijama zbog specifičnog psihičkog stanja bili skloni očekivati i vidjeti nadnaravna bića, ali čini se da su neki bili spremni i iskoristiti upravo takva stanja. Nadnaravna bića su neki koristili kako bi zastrašili druge stanovnike i stekli određenu korist. Cilj lopova bio je putem zastrašivanja psihičkih nestabilnih ljudi pokrenuti lavinu u cijelom selu. Širenjem priče da po selu hodaju vukodlaci ili vile među ljudima se širio strah zbog kojeg su noću ostajali zatvoreni u svojim kućama, a lopovi su nesmetano krali po štalama i skladištima. Međutim, postoje i neki primjeri koji govore o tome kako pojedinci pomoću nadnaravnih bića uspijevaju prevariti druge, ali ne zbog stjecanja materijalne koristi, nego im nadnaravna bića služe za izbjegavanje kazne, odnosno za reinterpetaciju nepovoljnog položaja u kojem su se našli (dijete govori da ga je vila otela kako ga otac ne bi istukao, mladić tvrdi da ga je mora obljubila kako bi objasnio kasni dolazak kući, djevojke koje tvrde da ih je obljubio vukodlak ili zloduh kako bi opravdale izvanbračne avanture, otmice koje uzrokuje nadnaravno biće kao izgovori za pijanstva, te ekstremni primjer žene koja je ubila svoje dijete, a zatim optužila seosku babu da ga je ona ubila i da je vještica).⁴⁷

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ ŠEŠO, L.:op. cit., p. 165. – 248.

4. ISTRAŽIVANJE VJEROVANJA O VILAMA I VJEŠTICAMA U POLJICIMA

Predmet samostalnog istraživanja u ovom radu su vjerovanja o vilama i vješticama u Poljicima i perspektive turizma zasnovanog na tim tradicijskim vjerovanjima. Radi lakšeg snalaženja plan istraživanja će se podijeliti u dva dijela:

1. klasifikacija kazivača u Poljicima prema predlošku istraživanja iz prethodnog poglavlja, istraživanje priča i tradicijskih vjerovanja vezanih uz vile i vještice, te klasifikacija društvenih uloga vjerovanja u vile, more i vještice u Poljicima,
2. istraživanje stavova domaćih ljudi prema komercijalizaciji tradicijskih vjerovanja u svrhu turizma.

Istraživački uzorak bio je oskudan, te je donio puno više priča i podataka o tradicijskim vjerovanjima nego samih stavova o turizmu. Naime jedan od kazivača je ispričao široki raspon priča, od onih iz vlastite obitelji do onih u svom selu pa i u okolnim selima.

Sveukupno je ispitano samo troje kazivača, jedan iz Gornjih Poljica (Srijane), i dvoje iz Srednjih Poljica (Kostanje i Sitno Gornje). Za Donja Poljica, koja su jedina uz more, nije bilo moguće naći ispitanike. No, nije bilo ni potrebe za njima jer su priče o vilama, morama i vješticama u tom kraju minimalne, gotovo i nepostojeće (što se slaže s zaključcima iz Šešinog istraživanja, Donjopoljičani spadaju u skupini ljudi koji ne poznaju bića tradicijskih vjerovanja), a turistički razvoj je već odavno uzeo maha, pa ne postoji ni realna potreba za ispitivanjem stavova o turizmu, osim onih općenitih koja nemaju usku vezu s predmetom ovog istraživanja.

Istraživačka metoda je uključivala dubinski intervju sa strukturiranim i polustrukturiranim pitanjima te s upitnikom kao instrumentom za drugi dio istraživanja.

U svom istraživanju o nadnaravnim bićima u unutrašnjosti Dalmacije Luka Šešo nije naišao na zid šutnje, na kakav se neminovno nailazi pri terenskom istraživanju u Poljicima. Razloge ovoj šutnji ne može se sa sigurnošću znati, no, kao što i Šešo u svom istraživanju pretpostavlja patrijarhat, težački život, oskudica, nepismenost (ovisno o kojem području se radi, op.a.), stoljetne borbe protiv osvajača, kao i jak crkveni utjecaj urastao u pučke tradicije, odigrali su bitnu ulogu u konstruiranju svjetonazora, u ovom slučaju Poljičana, pa i na neki način „otvrdnuli“ Poljičane prema vani, prema strancima. Ovakav obrambeni mehanizam je

dobro služio u prošlosti, kad su se Poljica morala braniti od neprijatelja i održavati zajednicu homogenom kako bi uspjeli u tome, no danas istraživačima i došljacima predstavlja problem. S obzirom da se pristup od vrata do vrata, od sela do sela ne preporuča, (jer takav pristup ljude još više inhibira i stvara sumnju u namjere ispitivača) nameće se zaključak da je ipak za poljička sela bilo potrebno napraviti istraživanje slično istraživanju Jeanne Favret-Saade koja je 1970-ih trideset mjeseci na terenu istraživala vještice u francuskoj pokrajini Bocage. Ovakav pristup bi omogućio da se „uroni“ u zajednicu Poljičana, da oni istraživača prihvate kao „svoga“, te da se tako otvore i opuste u razgovorima, odnosno u intervjuima. No čak i iz oskudnog uzorka može se „otključati“ korpus narodnih priča i mogu se donijeti bitni zaključci o općem javnom mnijenju prema turizmu.

Nakon uvodnih riječi istraživanja prelazimo na prvi dio istraživanja koji se sastoji od klasifikacije kazivača, istraživanja tradicijskih vjerovanja u vile i vještice, te klasifikacije društvenih uloga tih vjerovanja.

Prije svega, potrebno je klasificirati kazivače prema Šešinom predlošku. Kazivač iz Srijana (Gornja Poljica) spada u skupinu tradicionalista koji daju mnoštvo podataka. Kazivačica iz Sitna Gornjeg (Srednja Poljica) također pripada skupini tradicionalista, s tim da je dala malo podataka koji se tiču usko teme istraživanja. Kazivač iz Kostanja (Srednja Poljica) spada u skupinu izjava s jakom autocenzurom i racionalizacijom, s time da ona nije proizašla iz etno-političkih problema, već iz jakih vjerskih (katoličkih) stajališta. Društvene uloge pripovijedanja i vjerovanja u nadnaravna bića će se razmotriti paralelno s istraživanjem svake pojedine priče i tradicijskih vjerovanja vezanih uz vile i vještice. Kazivače će se u sljedećim odlomcima oslovljavati inicijalima zbog zaštite njihovog identiteta, koje je većina njih tražila. Prvi kazivač G. M. iz Srijana (Gornja Poljica) je bio ujedno kazivač koji je podijelio najviše podataka. On je rekao da je M. M., inače njegova baka, rođena 1926., a umrla 2018. pričala da se nije smjelo odjeću kad bi je se opralo ostaviti na sušilu jer „dođu višćice i nabace na dičju robu čini pa dica budu prokleta cili život.“ Ovo „praznovjerje“ je možda način kako bi roditelji opravdali nedostatak sreće i blagostanja kod svoje djece, a on se može svrstati u društvenu funkciju - nadnaravna bića kao indikator društvenih nevolja. Dalje kazivač priča „A višćice se otkriju tako da se na mrtvi dan zabije stožina (metar visok štap koji se zabode nasrid guvna na koji su se vezali konji) uzme se tronožac, opila mu se jedna noga, sidne na tronožac, uvati se stožine i čeka se. I onda uvečer sve višćice dođu na to guvno i počnu plesat, i tako možeš vidit ko je višćica u selu. Tronožac je bio jedina stolica u ono vrijeme. Dakle u ovom vjerovanju je tronožac je indikator da je priča stara tristotinjak godina, prije nego što se

koristio suvremeni namještaj. Guvno se koristilo za proizvodnju kruha, bilo je u obliku kruga, i idealno mjesto za ritualni ples. Gornjopoljički kraj je jedan od zadnjih u kojemu se guvno koristilo, s pojavom kombajna nestaje u potpunosti iz upotrebe.⁴⁸

“Što se tiče višćica nadaleko su poznate trnбуške višćice“⁴⁹ (iz sela Trnbusi, Gornja Poljica, op. a.). Ova izjava može se objasniti sljedećim: stanovnici Gornjih Poljica žive jedni s drugim, međusobno se poštivaju i žene, no istodobno postoji jedna vrsta blage netrpeljivosti među njima. Ovakav blagi antagonizam može se vidjeti među manjim sredinama diljem Hrvatske. Još jedan razlog etiketiranja trnбуšanki kao vještica leži u tome što su žene u Trnbusima bile radišnije i vještije u onome što su radile, te su znale više od žena iz okolnih krajeva pa su ih zato vjerojatno zvali vješticama.⁵⁰ Sjetimo se, vješticom se u nekim ruralnim područjima prvenstveno smatra „vješta, sposobna žena“.

Što se tiče mora koje u Poljicima zovu morine, to je priča svak u Veloj Njivi (zaselak u Srinjinama, op. a.) i muški i ženske, više njih, tri M. M. su pričale, I. M., I. P., da je „bia jedan diplar M. B. i da je njega morina dušila i uspija je skužit ko je. I da je uvatila kad ga je napala i reka joj da će joj dat soli. Jer valjda kad bi reka da ćeš joj dat soli pustila bi te na miru, i ako joj ne bi da soli onda bi umrla jer ne bi mogla ić pišat. I on se sutra ujutro diga, susjeda ga je pitala soli, on je smetnuta i da joj soli i ova je ostala živa.“ Ovu priču je kazivaču, prema njegovim riječima, pričalo skoro cijelo selo: I. M., M. M. I. P. A. P, i I. B.

Društvena funkcija ove priče može se svrstati u nadnaravna bića i društvene tenzije. Naime, kako je već spomenuto u prethodnom poglavlju, neki antropolozi i povjesničari smatraju da su za pojavu nadnaravnih bića krivi međususedski odnosi. Stoga možda morinu iz priče diplar M. B. nije podnosio iz nekog razloga, ili su bili u svađi, te je zbog toga po selu proširio priču da ga je ona „dušila“ i da je ona zapravo mora.

Još jedna priča o morinama (morama) glasi: „Jednog tipa u Docu je gušila morina i iša je popu. Čua sam tu priču od Mate Mikasa. Pop mu je savjetovao da joj se pokuša nekako otrgnut i da gurne turinu u ključanicu. Kad je lega uvečer čua ju je di oda po podu, i brže bolje gurne turinu u ključanicu. Ujutro se budi, prva susjeda kod njega u sobi. A kaže dok je ne pustiš ona ne može izać. Znači samo je otvorila vrata, ova išla kući. Al uvečer je svaku večer dolazila k njemu. I on joj napravi dite, drugo, treće. Imali su četvero dice. Kad su dica poresla, ona nije

⁴⁸ G.M.: Osobni intervju (15.8.2019.)

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

mogla turinu izvadit, nagovorila je maloga da izguli turinu, i mali izgulia turinu. Ona otišla, i više ju nije vidia nikad.“ Društvena uloga ove priče se može klasificirati u korištenje nadnaravnih bića pri reinterpretaciji nepovoljnog položaja pojedinaca, iz razloga što se ženino napuštanje muža opravdava time što je ona bila morina (mora), pa je nestala i napustila djecu i muža guljenjem turine iz ključanice.

G. M. se zatim vraća ponovno na vještice i priča da su stanovitu M. P. bi viđali di stoji u mraku i kupi u traversu⁵¹ sitne kamenčiće za nekakav obred, par puta su je tako vidili.

„A ima priča s istom ženom da je išla u brdo s čovikom kopat i da su se nešto zavadili i da ju je on prituka. Kad je vidia da ne miče iša je doma reć da je ubia i dođe kući i ova kući i ništa joj. I rekla mu je, navodno, „moš ubit mene, al nemoš ubit đavla u meni.“ Ova priča se može klasificirati u izjave o nadnaravnom – odraz grupne pripadnosti, upravo zbog toga što čitavo selo zna tu priču, a poznavanje podataka i detalja čini ih kvalificiranim pripadnicima lokalne grupe.

G. M. je ispričao i priču koja je dio njegove vlastite obitelji. M. M.-u bratu Ć. M.-a, kazivačevog djeda, bi „umra svaki sin nakon godinu dana. Ženska dica bi preživljavala. Pridzadnji sin kad mu se rodia, ujutro je bia zdrav, uveče umira. I da su išli u Gornje polje kod don P. T., koji je ima crkvene knjige pa je zna te molitve, čaranja. M. M. je išla molit za nećaka pričala da je ušla u tog popa u kuću. Da je uzea vriću žala, otvorila prozor i istresa žalo iz vriće i obuka neku staru haljinu na se, i zaveza se pasom koji je bia ka bič i kleka na kamenje i raskrvaria koljena i onda počea molit i pljucati al nije na našem jeziku nego vjerojatno na latinskom. Počea je penjat roge, pljucati, tuć sebe s tim bičem cili se raskrvaria. Kaže baba da se priplašila. I kad je završia reka je idi doma i reci Šaruši, koja je bila vođa klana viščica da joj neće proć tim putem, da će mali bit dobro. Kaže baba da neće to reć. Vratila se doma, mali bio zdrav. Sutra ujutro mali umra iznenada, umrla i Šaruša. Zadnji sin koji se rodio je preživio i dan danas je živ.“ Ono što je zanimljivo i jedinstveno u ovoj priči je činjenica da katolički svećenik (pop) poznaje vradžbine i čaranja te može svojim znanjem i umijećem parirati najmoćnijoj vještici u selu. Ovom pričom može se potvrditi Šešova teza da intenzitet vjerovanja u nadnaravno iz pučke tradicije, snažno isprepleten s religijom, ni Crkvi nije ostavilo druge nego da se prilagodi na ovim prostorima. Nadalje, i ova priča se može klasificirati u društvenu funkciju – nadnaravna bića kao indikator društvenih nevolja, u ovom slučaju pokušaj objašnjenja iznenadnih smrti muške djece u obitelji.

⁵¹ Pregaču, op. a.

Ć. M., djed kazivača G. M. mu je ispričao da „kad je bia momak da su se isprid Gospe za vrime mise mladi skupili i pričali. Izaša don Petar ljut jer je drža misu i počea vikat na njih kako ih nije sram pričat za vrime mise. Mladi se počeli bunit. Napravi on znak križa i počne govorit nekim jezikom pljune i velika stina u blizini se prepolovi i usrid nje crv. I kaže dođite vamo vidit ovog crva. I reka im pogani jedni kad on usrid stine živi od Božje milosti kako vi tek živite!“ Iz ove priče se može zaključiti da je u Srijanima don P.T. bio stanovita moralna vertikala, a i priča se može klasificirati u pripovijedanje o nadnaravnom kao pedagoška mjera, jer se njome mladima daje do znanja da ne smiju pričati dok se služi misa. Sljedeća priča implicira da je taj isti svećenik P. T. ne samo dolazio u pomoć u borbi protiv višćica kad su ga suseljadi zvali, već i da je i sam bio višćac koji se naočigled svima znao i osvećivati se onima koji su mu se zamjerali, gledajući u budućnost i prorokujući im zlu kob:

„ Don P. T. uša u bus iša u Dugi Rat. Skupili se radnici u busu i uvatili ga sprdat da se bavi s magijama. I da je bia neki iz Trnbusa i nagovarao ga da napravi čudo. Kaže Petar neću ti napraviti čudo al evo kad se budeš vraća s posla će ti bit čudo i kad vidiš to čudo puknit će te srčani i umrit ćeš. Kaže ovaj je baš ću umrit. Kaže Petar kad se rugaš pa's vidit. A čudo će ti bit, ovu stranu ceste će ti izist gusjenice kad se vratimo a s drugu stranu neće, i kad to vidiš malo iza toga udrut će te srce i umrit ćeš. I valjda su se vraćali nakon tjedan dana jer se išlo ponediljkom radilo se do petka i onda bi se vraćali za vikend kući. I stvarno jedna strana ceste oglođana, bez lišća, druga strana ceste netaknuta. I kad su prošli to misto ovoga kolpalo srce i umra u busu. Pričalo je masu ljudi o tome.“

Osim što se neizravno može zaključiti da je don P. T. bio višćac (čarobnjak), ova priča se može klasificirati u skupinu društvenih funkcija – izjave o nadnaravnom kao odraz grupne pripadnosti. G. M. objašnjava priče o don P. T. : „Tu u nas u crkvi ti je bilo svetište. Treća najstarija crkva u Dalmaciji ta u nas ovde. Mislim da je od Duje mlađa par godina. I nije uvijek bila crkva, tu imaš groba od ko zna otkad. Navodno ti je neki pop napisao knjige čaranja baranja i tu su bile te knjige. Bile su ti 4 te knjige, Gospine knjige su se zvale. I valjda ih se don Petar dokopa i po njima radija.“ Kazivač ovime sugerira nerazdruživu povezanost između katoličkog bogoslužja i bavljenja magijom u svom kraju.

Dalje navodi „Prije 4-5 godina ti je ovdi bia svećenik isto tako, ja sam bia svjedok di je prognozira da je umra čovik a da nije ima veze s njim. Kažu da je i taj svećenik doša do tih knjiga, al da mu ih je Vatikan uzeo. A one su ti pisane glagoljicom.“ Priča o mističnom znanju svećenika u Srijanima ovom izjavom dobiva novu dimenziju. Samim iskazom o osobnom doživljaju nadnaravnog i upletenosti u navedeni događaj, kazivač postaje kvalificirani

pripadnik lokalne grupe i time se potvrđuje klasifikacija društvene funkcije u izjave o nadnaravnom kao odraz grupne pripadnosti. Činjenica da je Vatikan uzeo Gospine knjige u kojima su pisale čarolije dodatno ističe značaj i moć tih knjiga za lokalnu zajednicu, a izjava da su pisane glagoljicom dodaje mistični i drevni pečat cijeloj priči, jer se danas glagoljicom nitko ne služi. Sama priča više sličí legendi i potpuno je nepotvrđena, no jedan njezin segment je čini donekle legitimnom: činjenica je da su glagoljaši imali veliku moć u Poljicima, s obzirom da su oni prvi donijeli pismenost u ove krajeve. Prema predaji su se Poljica organizirala u župu već 1015., za vrijeme kralja Krešimira III.⁵²

Don P. T. nije, čini se, bio jedini višćac (čarobnjak) u Gornjim Poljicima. Postojao je još jedan koji nije bio svećenik.: „Bija ti je jedan, kažu da je bia višćac. Njega su ti zvali Gunja. I on ti je navodno napisao Stogodišnjak⁵³. E sad ja ti ne znam odakle je on bija. Prognozira je da će se probit tunel kroz Mosor i da će proć autoput. To ljudi govore koji su to čitali. To se navodno izgubilo. Kažu da se taj čovik moga pritvarat u razne oblike.

Iz priče od moga dida, na Čikotnoj lađi je bila krčma i bila je neka Zdene, od gazde kćer. Da je bila jako zgodna ženska. Taj Gunja je doša ka i ostali koji su svi dolazili u krčmu radi nje. Svi se kunu da je istina ova priča. Doša taj Gunja u krčmu jednu večer i reka je ajde svi ste se napalili na nju, a ona ne šljivi nikog dva posto. Sad ćete vidit kako će doć skinit se gola i plesat isprid mene. I oni svi aj ti si lud. I on je zovne: Zdene! Ona dođe i on kaže aj skidaj se i pleši. I kažu ona ko da ju je nadrogirao, skine se gola i na stol i počne plesat. A kad je došla k sebi od srama je utekla.

Kažu isto da su se jednom vraćali uvečer s pola, taj Gunja i još neka ekipa. I kaže on da mora za put ić pišat. Ovi nastavili šetat, i u neka doba izađe između grana malo prase i počne njima oko nogu. A jedan ga od njih probije nogom i kaže ajde Gunja dođavola. Prase pobigne kad ono izlazi Gunja i drži se za rebro koliko ga je ovaj prokinia.“

Ono što je posebno zanimljivo iz priča o Gunji je da je on, prema navodima, mogao mijenjati oblike, tj da je bio majstor metamorfoze. Ova moć vještica i čarobnjaka se nigdje u Poljicima ne spominje osim u priči o Gunji, što bi značilo da je to rijetka i začuđujuća sposobnost. Po društvenoj funkciji priča se može klasificirati u izjave o nadnaravnom kao odraz grupne pripadnosti, jer G. M. naglašava da se u ovu priču svi kunu i da su bili živi svjedoci tih događaja. Također je moguće da se prvi dio priče o Zdeni i Gunji pričao kako bi se momci koji su maštali o Zdeni zabavili i socijalizirali međusobno. Također, mora se napomenuti da je

⁵² KUVACIĆ, M.: **Split i Poljica – odnosi kroz povijest**, KB 37, Split, 2011., p. 7.- 32.

⁵³ Predviđanje što će se dogoditi za sto godina, op. a.

veći utjecaj alkohola koji su konzumirali momci u krčmi mogao lako utjecati na to da Zdenin ples „ishaluciniraju“ kao pretjerano razuzdano ponašanje pod Gunjinim utjecajem.

G. M. je ispričao još jednu kraću priču o pojavi neobične vještice koju je doživio A. M.:

„Kad je bia mali izaša vanka i vidia žena od tri metra koja je bila obučena u fine gospodske haljine, nije bila obučena podobno za vrime u koje ju je vidia. Znači 50-ih godina u Velu njivu još nije došla moda gospodskih odijela, još se nosilo sukno uglavnom.“

U navedenoj priči se implicira da je dječak u detalje objasnio kako je ta žena od tri metra izgledala, što je rijetkost za priče o nadnaravnim bićima. Zanimljivo je i da opis te odjeće odgovarao gospodskoj modi, koju dječak nije mogao vidjeti u rodnom selu, a iz priče se da razabrati da nije putovao u Omiš ili Split gdje je jedino takvu odjeću i mogao vidjeti.

U nastavku slijede priče o vilama koje je G. M., kao i priče o vješticama i morinama, brižljivo skupljao godinama: „M. M. je umro tisuću devetsto devedeset i neke a ostao je zapamćen u selu kao Mate Božji jer su ga navodno odnile vile kad je bia mali. Pazia je ovce, zaspao je i izgubio su mu se ovce. Počeo je plakat, došla mu teta u bilome pitala ga je zašto plače, a on je odgovorio da je izgubio ovce i da se ne zna vratiti kući. I kaže da ga je ona uzela u naramak i da su dugo letili i da se poplašio i pitao je kad će kući. Ona ga je donela iznad sela na pogled Vele Njive i rekla mu eno ti tamo odi doma.“

Iz ove priče može se razaznati da se vilama u Srinjinama (Veloj Njivi) pripisivalo božanska obilježja, jer je dječak iz priče prozvan „Mate Božji“. Priča se može klasificirati u društvenu funkciju - uloge nadnaravnih bića u mehanizmu konstruiranja društvenih normi; pripovijedanje o nadnaravnim bićima kao pedagoška mjera. Iako je vila nadnaravno biće koje izaziva najmanje straha, ova priča je vjerojatno služila kao pouka djeci da budnim okom čuvaju obiteljsko blago (ovce), jer će se u protivnom susresti s vilom i doživjeti ne baš ugodno, nadnaravno iskustvo.

G. M. govori i da su vile manje više svi viđali po Cetini i da su viđenja vila na rijeci manje više ista. Vile u viđenjima na Cetini se najčešće češljaju. Zanimljivo je da joj niko ne vidi noge (koje su magareće ili konjske).

„M. M. je pričala da je vidila vilu. Da je isto pazila ovce i da je došla di je bila mlinica. Nasrid Cetine je taj kamen i dan danas. Kaže baba da ju je vidila da se češlja na njemu, raspustila lipe plave kose, noge spustila u nogu. I okrene se i vidi me. Ja spustila pogled, pa ga digla a nje nema, voda se mreška, vjerojatno zaronila.“

„Još ima priča da je jedan u selu ima konje i da ih je uveče ostavio vanka, bilo lito, vruće. I ujutro doša a oni svi zapuvani, ispletena im griva u pletenice. To su vile ostavljale znak.“

Konjske pletenice su jedan karakteristični vilinski motiv koji se pojavljuje diljem Dalmatinske zagore, a konji su životinje s kojima vile imaju zajedničku karakteristiku, a to su noge.

M. M. je isto ispričala da je neka iz Donjeg Doca išla u Gata, išla je putem i našla žabu. Gurnila je nogom, i rekla aj kuma aj biž ća makni se s puta. Kad se vraćala istim putem dočekala ju neka cura u bilom i kaže ej ti si meni rekla kuma ja sam tebi sad kuma. Evo ti dar. Dala joj neki smotuljak i rekla ne otvaraj dok ne dođeš doma. I ova valjda nije mogla izdržat, otvorila i zlatni prah ispa iz toga i vitar ga raznija.“ Društvena funkcija ove priče može se, čini se, svrstati u uloge nadnaravnih bića u mehanizmu konstruiranja društvenih normi; naime u susretu s vilama koja imaju pozitivan predznak često se događa da vila poklanja zlato, novac i druge vrijedne predmete. One koji pak ne poštuju društvene norme, vile kažnjavaju bolešću, smrću itd. U ovom slučaju kazna nije bila ni upola tako strašna (vjetar je raznio zlatni prah) no priča implicira da nestrpljivost i brzopletost nisu poželjne osobine i da mogu osobu spriječiti u stjecanju materijalnog blagostanja.

Sljedeća priča u kojoj se može razaznati ista društvena funkcija priča o nadnaravnom je mnogo mračnija i u njoj nepridržavanje onoga što vila kaže dovodi do smrti:

„Ovu priču mi je pričala M. Š. Ženska iz Zukana, na Mosoru, fačka je tip iz sela. Ista priča je i u Kučićima. Tip je odredio ženiti tu žensku al nije ima love. Počeli dolaziti prosoci na silo i ćaća je uputi na izvor ispod kuće da donese vode. I prida nju izađe vila. I ka govori vila da zna da joj se ovi upucava i da nema love i da joj cekin (zlatnik), tada se zva viorin, još prije Austro-ugarske. Tada je 1 viorin vridio ka iljadu kuna danas. I kaže vila dođi mi 7 dana svaku večer i svaku ćeš večer ćeš dobiti jedan. Imat ćeš dosta za dotu i moć ćeš se udat za njega. Svaku večer je dolazila al šestu večer je kasnila. I vidila vile da plešu kolo. I ona stala i gleda i zaleti se da će k njima u kolo jer je bilo prelipo. Međutim ta najmlađa vila izađe i upozori je da će uđe li u kolo bit gotova, mrtva. Nego dođi uvečer i gledaj i svaka će ti dati viorin. I ova je dolazila 9 večeri i nakon plesa bi joj svaka dala viorin. Kad je 9. večer došla više nije mogla izdržati tila je plesati s njima, uletila u kolo. Vile se razbižale i nje nestane. I tražili su je njeni. Nakon tjedan dana su je našli poluraspadnutu u izvoru. Al cilo tilo joj je bilo pregaženo od kopita. Nakon godinu dana od tog događaja ćaća joj je iša vodu na bunar uzet i vidio nju na bunaru sa vilama. Kao vile su je uzele k sebi.

Činjenica da je priča ista u dva sela u Gornjim Poljicima otkriva da je duboko ukorijenjena u tradiciju i da odražava snažan osjećaj grupne pripadnosti.

G. M. je ispričao još i da je u Srinjinama bilo jedno mjesto „Vilini podi, misto di su govorili da se kriju vile. I čak su viđali tu vile, tu su neke litice koje su pune špilja. Kad su se dica vraćale iz škole vidile bi lipu cure di ulaze u te buže pa su se dica uvlačila al ne bi ništa našla.“

U ovoj priči izostaje pedagoška funkcija, nema kazne od strane vila, i nema plašenja djece kako se ne bi uvlačila u špilje. Moguće da je to i direktna posljedica raseljavanja i promjene u načinu života i zaposlenja. Nema više dovoljno starih ljudi u selu, a ni djece kojima bi oni prenijeli priče i norme ponašanja.

Drugi kazivač F. M. iz Kostanja (Srednja Poljica) rekao je da su u Srednjim Poljicima postojale crne i bile vile. Bile su bile dobre, a crne zle. Usporedbe radi, u Gornjim Poljicima nije bilo ni bilih ni crnih nego su se mogle podijeliti na Cetinkinje i Mosorkinje (prema dvama glavnim toponimima u Poljicima, Cetini i Mosoru). U Gornjim Poljicima bilo je rašireno i vjerovanje u vile suđenice – kad se rodi dite, tri vile dođu nad zipku i određuju sudbinu djetetu.⁵⁴

F. M. dalje govori da su bile vile iz Srednjih Poljica bile su jako lijepe, samo šta su imale konjske noge. Štitile su ljude i junake kroz povijest. Vile su stanovale u pećinama većinom a igrale bi kola na guvnima. A višćice i višćci na smrdelima ili bršćanima.⁵⁵

Iz potonje izjave se može zaključiti da su vile, neovisno jesu li bile bijele ili crne, ipak percipirane manje zlima nego vještice i čarobnjaci.

Sljedeća priča govori da viđenja vila mogu nastati kad je osoba koja ih vidi u psihički lošem stanju, tj. kad žaluje za pokojnikom: „Umra nekom M.B. 1969. ćaća, i da je trča ispod jednog brdašca i da je ugleda bile vile poplašia se i uteka.“⁵⁶

„Obično su višćci i višćice bili najžešćci uoči Svih Svetih, na badnji dan i na Veliku Subotu.“⁵⁷

Ova činjenica se može objasniti jakim kršćanskim arhetipom o borbi dobra i zla. Naime vještičja i čarobnjačka aktivnost je najjača u doba netom prije Isusovog rođenja i netom prije njegove smrti na križu, te u vrijeme kad se svijet živih i mrtvih približava jedno drugom (uoči Svih Svetih). Dakle, vještičja aktivnost je najjača u prijelaznim razdobljima i stanjima u

⁵⁴ G. M.: Osobni intervju (15.8.2019.)

⁵⁵ Na otrovnim i/ili smrdljivim biljkama (op. a.)

⁵⁶ F. M.: Osobni intervju (16.8.2019.)

⁵⁷ Ibid.

kojima još dobro ne prevladava i kada su „granice svjetova“ nejasne i pretapaju se. F. M. dalje navodi: „Pričale su se te priče svaku večer dok ne bi doša Uskrs, nestalo vina.“ Iz ove izjave možemo zaključiti da su mnoge priče o vješticama proizašle iz izmijenjenih stanja svijesti (pijanstava). Stoga možemo ovu izjavu svrstati u izjave od nadnaravnog kao odraz grupne pripadnosti (običaj pijenja vina u razdoblju prije Uskrsa može izazvati pojavu priča o nadnaravnim bićima), kao i pripovijedanje o nadnaravnim bićima u ulozi zabave i socijalizacije (jer se ljudi intenzivnije druže u blagdansko vrijeme, a zanimljive ih priče još više zbližavaju).

Bilo je i osobnijih priča o vješticama: „Nečijeg strica udavila višćica na badnju večer. Valjda ga nisu znamenovali.⁵⁸ Oni išli crkvu vratili se i dite umrlo.“

Ova priča ima dvojaku funkciju: uloga nadnaravnih bića u konstruiranju društvenih normi i nadnaravna bića kao indikator društvenih nevolja. Iz priče se naime može zaključiti da je dijete potrebno krstiti što prije, što je vjerojatno bila mjera predostrožnosti da u slučaju smrti djetetova duša „ode u raj“ prema kršćanskom vjerovanju. Drugo, neobjašnjiva i iznenadna smrt djeteta se mogla objasniti samo nadnaravnim pojavom i činom vještice koja je ugušila dijete dok su roditelji bili u crkvi.

Što se tiče mora, F. M. je dao iskaze koji podsjećaju na gornjopoljičke: „Ako uvati tu ženu da ne uteče onda je posli oženi ili zna koja je pa je sramota njezina.“ Dakle mora je redovito neudana žena koja uznemirava neoženjene muškarce i u Srednjim Poljicima: „T. I. je bio žrtva morine, gušila ga je uporno. Uspia je uvatit i na kraju je oženia.“⁵⁹

Treća kazivačica je M. T. iz Sitna Gornjeg (Srednja Poljica), koja se 1960. doselila na Kamen (kod Splita) zbog udaje. Ona je o vilama ispričala sljedeće:

„Žene su pričale da su vile imale konjske noge, pojavljivale su se u polama. To je davno bilo. Izgledale su ko cure s konjskim nogama, imale su haljine i duge kose, i plesale su u kolu. I uvatile bi konja kojega pa bi na njemu trkale.“

Ovaj iskaz jako slični vjerovanjima o vilama iz Srijana i Kostanja, te time ima funkciju odraza grupne pripadnosti, a i jasno govori o ukorijenjenosti vjerovanja o vilama u Gornjim i Srednjim Poljicima.

O vješticama M.T. navodi: „Koja bi žena bila zločesta, pa bi je u selu zvali višćica.

⁵⁸ Krstili, op. a.

⁵⁹ F. M. – Osobni intervju (16.8.2019.)

Kad se žene posvade onda kažu odnija te đava višćice.“ Prema ovoj izjavi, u Sitnom Gornjem vještice su redovito bile žene, a i same žene su se međusobno u svađi zvale vješticama.

Zato ovu izjavu možemo svrstati u funkciju „nadnaravna bića i društvene tenzije“. Loši susjedski odnosi dviju žena tako su stvorili plodno tlo za međusobnu optužbu o vještičarenju.

Što se tiče mora u Sitnom Gornjem, M. T. je navela dva primjera mora: iz osobnog iskustva i iskustva svog suseljanina: „Došla bi duša zločesta pa na te legne i oće te ugušit, to su pričali.

Jedanput meni isto tako, pari cili Mosor na meni. Onda se ja nekako trznen i nestade je.

I Mate iz sela je pričao da ga je nešto isto pritislo kad je uvečer iša leć.“

Nakon kvantitativno oskudnog ali kvalitativno iscrpnog prvog dijela istraživanja prelazimo na drugi dio istraživanja: istraživanje stavova domaćih ljudi prema komercijalizaciji tradicijskih vjerovanja u svrhu turizma. Za ovaj dio intervju koristio se upitnik od ukupno tri pitanja.

Prvi kazivač, iz Srijana (Gornja Poljica) je na pitanje „Bi li se vama osobno svidjelo da netko od tradicijskih vjerovanja u nadnaravna bića napravi turističku priču i na tome zarađuje?“ odgovorio da on nema ništa protiv, dapače.

Na drugo pitanje: „Što mislite da bi od navedenog bilo bolje za Poljica: 1) ljetni festival priča o nadnaravnim bićima kraj rijeke Cetine 2) turističke ture s narodnim pripovjedačima 3) interaktivni muzej priča o nadnaravnom u nekom od poljičkih sela, G. M. je odgovorio da smatra ljetni festival priča i interaktivni muzej boljim izborom od turističkih tura s narodnim pripovjedačima. U sljedećem pitanju otkriva se zašto je to tako.

Na treće, zadnje pitanje „Što mislite bi li vaši sumještani to dozvolili, ako bi se pritom pazilo na tradiciju i pomoglo općenitom razvoju sela?“ G. M. odgovara da bi Gornjopoljičani vrlo vjerojatno negodovali i da je teško da bi se mogla ostvariti suradnja s njima, makar bi se pazilo na tradiciju. Ovakav nalaz sugerira da bi interaktivni muzej priča o nadnaravnom bio najodrživiji za gornjopoljički kraj. Međutim, potrebna su daljnja istraživanja kako bi se otkrilo koliko bi gornjopoljička zajednica i na to pristala.

Drugi kazivač, iz Kostanja (Srednja Poljica) je na prvo pitanje odgovorio da on nema ništa protiv, kao i prvi kazivač. Na drugo pitanje je odgovorio da bi interaktivni muzej priča o nadnaravnom bio najbolji izbor, jer je već u Srednjim Poljicima „dosta starčadi koji su znali te priče pomri, i nekako se sve to dosta ugasilo“, stoga bi ljetni festival priča i turističke ture s narodnim pripovjedačima teško mogli naći prave pripovjedače u selu koji bi na to pristali. Na treće pitanje u upitniku odgovorio je da bi mišljenja njegovih sumještana vrlo vjerojatno bila podijeljena: jedan dio bi pristao na takvo što, a drugi bi negodovao, pogotovo stariji ljudi.

Treća kazivačica, iz Sitna Gornjeg (Srednja Poljica) je na prvo pitanje odgovorila „bilo bi u redu da se zaradi turistički.“ Na drugo pitanje je odgovorila da bi sve troje bilo dobro: ljetni festival, turističke ture i možda na Mosoru muzej. Na treće pitanje je odgovorila da bi sumješteni vjerojatno pristali na sve navedeno nakon inicijalne sumnjičavosti.

5. ETNOSOCIJALNI TURISTIČKI RESURSI I PROBLEMATIKA TURISTIČKE VALORIZACIJE I KOMODIFIKACIJE FOLKLORA

Tradicijska vjerovanja u vile, more i vještice, opisana u drugom poglavlju, kao i „mračna“ baština progona vještica koja je temelj ture Gornjogradskih coprnica koja će se detaljnije opisati u sljedećem poglavlju, mogu se unutar turističke teorije svrstati u grupu etnosocijalnih turističkih resursa. „Ova grupa vrlo je heterogena jer zahvaća cijeli spektar materijalne i duhovne kulture jednog naroda, sve što čini život jednog naroda: narodne igre, pjesme, običaji, narodno graditeljstvo, narodne nošnje, mentalitet, način života u prošlosti i sl., a mogu imati važnu ulogu u privlačenju turista zbog činjenice da su neka etnička obilježja i narodni folklor gotovo izumrli u većini razvijenih industrijskih zemalja. Istodobno se kod turista s višim obrazovanjem javlja kulturna potreba upoznavanja etnosocijalnih karakteristika kako vlastitog tako i drugih naroda i etničkih skupina. Turističkom valorizacijom sociokulturnih resursa ne samo da se postižu pozitivni materijalni učinci, nego se njihovom prezentacijom turistima stvara dobra osnova za mijenjanje predrasuda o značajkama nekih naroda ili etničkih skupina, ali su i dobra osnova za očuvanje i bolje vrednovanje vlastita identiteta.“⁶⁰Bitno je napomenuti da se pozitivni materijalni učinci često jedini uzimaju u obzir pri valorizaciji folklor, stoga je smatrano shodno da se u ovom radu, kao što je učinjeno u istraživanju vjerovanja u vile, more i vještice u četvrtom poglavlju, ispita određeni uzorak populacije područja čija se nematerijalna kultura namjerava valorizirati (Poljica), kako bi se osiguralo kvalitetno, etično i prije svega inkluzivno turističko poslovanje.

Nameće se pitanje zašto je podjednako važno shvatiti ulogu vjerovanja u nadnaravna bića i prikupljati podatke i priče. Odgovor leži u činjenici da je kvaliteta materijala i njegova interpretacija jednako važna, te ponekad i važnija od kvantitete podataka i da predstavlja dugoročno održiviju osnovu za razvoj kvalitetnog turizma na temu nadnaravnih bića.

U sredinama poput unutrašnjosti Dalmacije u kojima su vjerovanja u nadnaravna bića još dio žive kulture, od vitalne važnosti utvrditi na koji način se može pristupiti valorizaciji i

⁶⁰ ČAVLEK, N. et al: **Turizam: ekonomske osnove i organizacijski sustav**, ŠK, Zagreb, 2011., p. 150. – 151.

komodifikaciji tog dijela kulture, i je li uopće etično u središte turističke pažnje stavljati priče koje su još uvijek dio živog tkiva naroda. Naime, što je više uloga i slojeva vjerovanja u nadnaravna bića u nekom društvu, to je teže pravilno, ako i uopće, pristupiti turističkoj valorizaciji istih. Jako je teško, ali i iznimno važno napraviti distinkciju između nematerijalne baštine koju se namjerava oživiti, tj. relativno „mrtve“ baštine i one koja još uvijek u nekom obliku postoji unutar neke zajednice. „Definirajući nešto kao nematerijalnu kulturnu baštinu, oblikuje se način kako se zajednica odnosi prema toj praksi, samim time preoblikuje se tu praksu ali preoblikuje se i samu zajednicu. Postoji svijest da zajednice nisu statične, nego su stalno mijenjajući i fluidni entiteti. Stoga Janet Blake smatra da je nužno raditi na svjesnosti zajednice o vrijednostima njihove nematerijalne kulturne baštine kako bi se povećale šanse za njezino daljnje prenošenje. Tako se bilo kakva radnja zaštite mora temeljiti na suradnji i aktivnoj uključenosti zajednice i njezinih članova.“⁶¹

U protivnom se turističkom valorizacijom vjerovanja u nadnaravna bića može, u negativnom smislu, utjecati na izmjenu pučkog narativa, stvaranjem generičkih oblika kojima se dokida autentičnost koja proizlazi iz spontanog razgovora i pripovijedanja. Pitanje autentičnosti u turizmu složeno je pitanje o kojem su pisali mnogi stručnjaci, poput Cohena koji vjeruje da komodifikacija ne mora nužno uništiti značenje kulture, već može pomoći da se dostigne njeno novo značenje, ujedno zadržavajući staro.⁶² Osim valorizacije folkloru, važno je pitanje i komodifikacija folkloru i kulture.

„Komodifikacija kulture za turizam događa se kada se kultura zajednice koja se razvila kroz godine, možda i stoljeća i koja je esencija svakodnevnog života zajednice, pretvara u objekte razmjene za turističku konzumaciju. Posljedično, kultura se rekonstruira i transformira u kompletno drukčiji entitet, pa tako sistem vrijednosti potrošača zamjenjuje dugoročni sistem vrijednosti zajednice. Ovaj sistem vrijednosti potrošača često iskrivljuje originalnu kulturu (kroz netočne tržišne narative, neautentične turističke aktivnosti i neodgovarajuću upotrebu kulturnih resursa) oko čega zajednica ima malo ili nimalo kontrole.“⁶³

⁶¹ KATIĆ, M.: **Smrt u dalmatinskom zaleđu; Mirila – od rituala do teatra**, Naklada Ljevak, Zagreb, rujan 2017., p. 150.

⁶² BHANDARI, K.: **Touristification of cultural resources: A case study of Robert Burns**, *Tourism*, Vol. 56., 2004., No. 2., p. 117.-129.

⁶³ GEORGE, E. W.: **Intangible cultural heritage, ownership, copyrights, and tourism**, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, Vol 4, 2010, No 4., p. 381. – 382.

„U mnogo manjih seoskih zajednica i domorodačkih zajednica koje su prihvatile turizam, ova dilema postaje veoma realna i kontroverzna, te dovodi do tenzija i konflikta između stanovnika i ostalih.“⁶⁴

„Poduzetnici, vlade, tržišni subjekti, redatelji, fotografi, turoperateri, umjetnici, među ostalima, vide ruralne manifestacije kulturne baštine kao nove prilike za profit i sve više prisvajaju i iskorištavaju lokalnu nematerijalnu kulturnu baštinu za svoje vlastite komercijalne svrhe. Na primjer, turoperateri prodaju i dovode stotine turista kroz žive zajednice da promatraju i „konzumiraju“ lokalna sela, nematerijalnu baštinu, kulturalne krajolike i atmosferu tih mjesta, povlačeći ekonomsku korist od ovakvih jedinstvenih turističkih ponuda. Malo, ako imalo, profita ovih turoperatera pomaže i donosi korist lokalnoj zajednici – pravim kreatorima i vlasnicima ovih kulturalnih proizvoda.“⁶⁵

Pitanje autentičnosti je također vrlo složeno i zahtjeva višeslojni pristup. O autentičnosti će biti više riječi u inozemnim primjerima valorizacije nematerijalne baštine u zadnjem poglavlju ovog rada.

5.1. PRIMJERI VALORIZACIJE NEMATERIJALNE BAŠTINE IZ HRVATSKE

Zadnjih desetljeća raste interes za nadnaravna bića, posebno vještice koje se danas može vidjeti posvuda kao dio popularne kulture.

Upravo iz navedenih razloga, nematerijalna baština zagrebačkih coprnica je uspješno realizirana u turističke ture „Gornjogradskih coprnica“.

Još jedan razlog leži u karakteru baštine progona, koja se može smatrati „mrtvom“, a ta činjenica bitno olakšava turističku valorizaciju i komodifikaciju, tj. pretvaranje u atraktivan turistički proizvod. Kad kažemo „mrtva“ to znači da nema opasnosti izmjene pučkog narativa jer zagrebačka baština progona vještica više nije dio kolektivnog sjećanja Zagrepčana pa je, kao takva, podložna samostalnoj i nerestriktivnoj interpretaciji u turističke svrhe.

„Uspomena na progone u većini je civiliziranog svijeta samo zanimljivost, a mnogima više i ne pada na pamet da su, zbog samo desetine onog što nam je danas dostupno u vještichjoj pop-kulturi, prije samo tristo godina gorjele beskrajne lomače diljem Europe.“⁶⁶

⁶⁴ GEORGE, E. W.: **Intangible cultural heritage, ownership, copyrights, and tourism**, International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, Vol 4, 2010, No 4., p. 381. – 382.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ UGREŠIĆ, D.: **Baba Jaga je snijela jaje**, Vuković & Runjić, Zagreb, studeni 2007., p. 242.-243.

Prije nego se opiše tura Gornjogradskih coprnica, valja nešto reći i o samim progonima, koncentrirajući se na Hrvatsku i na manje poznate činjenice u vezi s progonima.

„U Hrvatskoj se iz sačuvanih dokumenata mogu jasno razabrati dvije epohe unutar čitavog razdoblja progona vještica. To je najprije epoha u kojoj se vještičarenje promatra kao teška šteta nanešena ljudima, ali putem neke tajanstvene moći čije podrijetlo nije pobliže određeno, te epoha europskog teološkog shvaćanja o tom zločinu, prema kojem su vještice obožavateljice đavla koje tvore organiziranu sektu, sklapaju ugovor s đavlom, sastaju se na tajnim sastancima na kojima vrše orgije. Potonja epoha ujedno označava i vrhunac progona u Hrvatskoj, koja seže od kraja 17. pa do kasnog 18. stoljeća, upravo zbog kasnog prodiranja europskog teološkog shvaćanja zločina čarobnjaštva, tj. „kulture zaostalosti.“⁶⁷

„Barokni kult đavla i manija progona vještica zahvaćaju najviše područja Hrvatske u kojima je najjači germanski utjecaj. Zato su u Dalmatinskoj Hrvatskoj primjeri sustavnog progona vještica razmjerno rijetki, a u krajevima Dalmatinske zagore, u kojima su se najviše sačuvali tradicionalni pogledi na svijet, toga skoro uopće nije bilo, kao ni u krajevima pod vlašću Osmanlija.“⁶⁸

„No, gotovo u svim statutima dalmatinskih i primorskih gradova, od trinaestog stoljeća dalje, susreću se odredbe protiv vještica, iz kojih nedvojbeno proizlazi da je vlast u tim krajevima vjerovala u realnost tih pojava.“⁶⁹ „Iz odredaba statuta, jasno proizlazi da se vještičarenje tada u ovim krajevima pripisivalo načelno ženama. Što se tiče kažnjavanja čarobnjaka tj. vještica, Poljički statut zauzima posebno stajalište; naime kao primarnu kaznu za ovaj zločin predviđa batinjanje, a spaljuje se tek ona vještica koju po dugi put uhvate u tome zločinu. O konkretnim pak procesima protiv vještica, koji bi se vodili u Dalmaciji i Primorju u prvoj epohi, nema do danas gotovo nikakvih podataka. Zabilježeno je samo vještačko mišljenje u procesu protiv vještičarenja, koji se vodio negdje između 1556. i 1558. godine u Dubrovniku. Liječnik vještak je pri tom ustvrdio da nikakva čarolija nije oglušila mladića, već da jednostavno boluje od sifilisa, od čega je oglušio.“⁷⁰

⁶⁷ UGREŠIĆ, D.:op. cit., p. 242.-243.

⁶⁸ MICHELET, J.: **Vještica**, Biblioteka Slovo klasike, Zagreb, 2003., p. 319.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ BAYER, V.: **Ugovor s đavlom**, Zora, Zagreb, 1969., p. 219. – 224.

„Priča o Gornjogradskim coprnicama donosi vlastiti, no dovoljno autentični pečat i pogled na progone u Panonskoj Hrvatskoj, točnije u Zagrebu. „Gornjogradske coprnice“ prvi puta su prošetale gradom 2013. godine, uz potporu Turističke zajednice grada Zagreba i Muzeja grada Zagreba. Motivacija za nastanak priče bio je kreativni izazov kako na drugačiji način prikazati neku povijesnu epizodu i izbor je pao na coprnice. Od dnevne šetnje s kreativnim radionicama i posjeta muzeju, priča se postepeno prometnula u noćnu kostimiranu izvedbu, koja pored obilaska uključuje i kratke dramske skečeve. Ideja da se obilazak bavi coprnicama nametnula se spontano i pokazala se izvrsnom odlukom. Priča o coprnicama, odnosno vješticama, ne prestaje golicati maštu od davnih vremena, bajki, Zagorkinih romana, pa do danas, o ovoj temi ljudi uvijek vole slušati.

Coprnice su se okupile u Omnes artes d.o.o., tvrtku koja ima jednu zaposlenu osobu, dok su ostale izvođačice suradnice na honoraru, po zanimanju su povjesničarka, psihologinja, glumica, turističke vodičkinje, profesorice. Izvedba "Gornjogradske coprnice" posvećena je mističnoj i praznovjernoj strani povijesti. Kroz kombinaciju šetnje manje poznatim lokacijama na Gornjem gradu i igranih scena progovara se o progonu vještica ali iz perspektive "coprnica".

Tekst obilaska nastao je na temelju povijesnih istraživanja i rada na izvorima. Svojim posjetiteljima coprnice otkrivaju mnoge zanimljivosti i neobičnosti o vjerovanjima starih Zagrepčana. Obilazak započinje na Tuškancu na mjestu nekadašnjeg stratišta vještica. Lokacije koje se obilaze su konkretno ili simbolički vezane uz priču o vješticama. Pored priča na lokacijama, postoji i nekoliko igranih scena: susret s vračarom, scenu prikaze po putu koja napada prolaznike; pojavljivanje duha plemkinje i scenu s proročicom. Obilazak traje gotovo dva sata.“⁷¹

Drugi pozitivni primjer valorizacije nematerijalne baštine u Hrvatskoj je Legendfest, festival legendi, mitova i priča. „Misija festivala je pružiti „dručkiji“ festival koji će povezati kulturu, stanovništvo i turiste te narodne predaje održavati živima. U posljednje dvije godine zabilježeno je više od 15 000 posjetitelja. Kvalitetu Legendfesta potvrđuje i suradnja s domaćim priznatim etnologima koji dobro poznaju hrvatska narodna vjerovanja i predaje. Sve teme iz hrvatske nematerijalne baštine koje se prikazuju na Legendfestu potkrijepljene su istraživanjima i znanstvenim radovima stručnjaka kao što su Luka Šešo, Tomislav Pletenac, Zoran Čiča, Evelina Rudan, profesori emeritusi Vitomir Belaj i Miroslav Bertoša, Lidija Bajuk i mnogi drugi.“⁷²

⁷¹ FINDRIK, M.: Osobni intervju (2. 5. 2019.)

⁷² **Festival legendi, mitova i priča**, Legendfest, <http://legendfest.hr/>, (8.5.2019.)

„Osim toga, svake godine posjetitelji Legendfesta mogli su poslušati zanimljiva predavanja jednog od spomenutih etnologa na zadanu temu festivala i saznati mnogo o tome kako su vjerovanja u vile, vampire, krsnike, štrige, divove i druga mitska bića bila duboko ukorijenjena u svakodnevni život puka. Legendfest svake godine programski prikazuje jednu temu iz hrvatskih običaja, baštine, priča, legendi i mitova koju hrvatski eminentni umjetnici, crtači i ilustratori na jedinstven način oživljavaju svojim umjetničkim radom. Legendfest je dobitnik dviju nagrada: Effe label za 2015. i 2016., čime je prepoznat kao jedan od najboljih europskih festivala posvećen umjetnosti i zajednici, te nagrade Simply the best – za kreativnost i inventivnost u turizmu. Glavne tri lokacije festivala zadnjih nekoliko godina su Pićan, NP Krka i Lukavec, što znači da su pokrivena tri regije u Hrvatskoj. Festival se održava u ljetnim mjesecima, a preko godine radi se na nekoliko projekata: LegenExpo, LegendArt, LegendIn i LegendArium, koji su namijenjeni umjetnicima, djeci i osobama s invaliditetom. Time se djelatnost festivala ne ograničava samo na sezonu, već aktivnosti nastoje integrirati u zajednicu.“⁷³

Treći pozitivni domaći primjer je Ivanina kuće bajke u Ogulinu, „interaktivni, multimedijalni muzej koji slavi lik i djelo hrvatske književnice Ivane Brlić-Mažuranić. Poslanje ovog muzeja je širenje znanja o bajci, široko rasprostranjenoj književnoj vrsti, poticanje interkulture razmjene i osnaživanje kulturnog i turističkog prosperiteta Ogulina.

Ivanina kuća bajke jedinstven je u svijetu multimedijalni i interaktivni centar za posjetitelje koji slavi bajke i svekoliko bajkovito stvaralaštvo. Djelujući na principima znanja, kreativnosti, i upotrebi novih tehnologija, predstavlja bajke najznačajnije hrvatske spisateljice bajki Ivane Brlić-Mažuranić, rođene u Ogulinu 1874. godine, kao i bajke brojnih drugih hrvatskih i svjetskih bajkopisaca. Smještena u drevnom Frankopanskom kaštelu, sastoji se od multimedijalne stalne izložbe, biblioteke, multifunkcionalnog prostora za radionice i suvenirnice. Aktivno djeluje i kroz svoju web stranicu s virtualnom bazom bajki i online knjižnicom. Razvija svoju izdavačku djelatnost, a kroz cijelu godinu organizira kreativne edukativne programe u području pripovijedanja, literarnog i likovnog izraza, filma, predstavljajčkih i primijenjenih umjetnosti i dizajna, namijenjenima djeci i odraslima.

Stalna izložba je interaktivna i multimedijalno oblikovana. Izložba započinje „Čarobnom šumom“, ulazom u svijet Ivane Brlić-Mažuranić, svijet u kojemu stabla pripovijedaju priče iz

⁷³Festival legendi, mitova i priča, Legendfest, <http://legendfest.hr/>, (8.5.2019.)

Ivaninih djela i zgrade iz njezina života, ali i mjesto gdje se uz pomoć vrijednih ruku i mudrih glava može složiti prava bajka.“⁷⁴

„Začarani hodnici dvorca“ pravo su mjesto za „baciti se“ na istraživanje bajki – što je to bajka i tko bajke piše, zapisuje i pripovijeda te što se sve u bajkama događa samo je mali dio onoga što se u začaranim hodnicima može saznati ili vidjeti krajičkom oka. U tajanstvenom kutku dvorca nalazi se „Čarobno zrcalo“ koje otkriva „unutarnju čudesnu sliku“ onoga tko se u njemu ogleda, ali samo onaj tko ga pažljivo sluša, može dobiti čarobnu moć i „čudovišnu“ sliku za uspomenu. „Ognjište“ je topli kutak u kojemu se bajke iz različitih europskih zemalja u „Bajkovitom Jukebox-u“ mogu preslušati i potom pokušati reproducirati.

„Bajkovita biblioteka“ korisnicima čini dostupnima brojne knjige bajki i o bajkama. Ovdje se posebna pažnja posvećuje sakupljanju dragocjenih prvih izdanja bajki. Biblioteka bajki se može pretraživati u suradnji s nekim od domaćih – edukatora Ivanine kuće bajke. „Tajanstvena odaja“ je smještena u središtu začaranog dvorca. To je multifunkcionalno opremljen prostor u kojemu se mogu pogledati tri edukativna animirana filma i zaigrati interaktivna konzolna igra.“⁷⁵

„Ovdje se također organiziraju predstave, koncerti i slična događanja. Kreativna soba na galeriji do koje se može uspeti stubama dvorca ili liftom, je prostor za odvijanje edukativnih i zabavnih radionica koje produbljuju znanje o bajkama te potiču kreativno izražavanje.

Ivanina kuća bajke također je potaknula jedinstvenu bazu podataka o bajkama, bajkopiscima/zapisivačima i istraživačima bajke u Europi i svijetu, koja će s vremenom uključivati i specijaliziranu višejezičnu online knjižnicu koja će se sustavno i trajno dograđivati uključivanjem djela nacionalne i međunarodne folklorne i umjetničke baštine.

Ideja o stvaranju Centra za posjetitelje „Ivana kuća bajke“ rodila se 2006. godine kada je na poziv nositelja projekta TZ Grada Ogulina, s direktoricom Ankicom Puškarić na čelu, izrađena studija razvoja kulturnog turizma „Ogulin – zavičaj bajke“. Studiju je izradila Dragana Lucija Ratković Aydemir iz tvrtke Muze d.o.o. za savjetovanje i upravljanje projektima u kulturi i turizmu iz Zagreba. U toj su studiji Centar za posjetitelje Ivanina kuća bajke i međunarodni Ogulinski festival bajke zamišljeni kao glavni stupovi razvoja jedne sasvim jedinstvene destinacije koja svoj doživljajni identitet razvija na bajci. Osnovni je pokretač za ovu ideju proizašao iz činjenice da se upravo u Ogulinu rodila najznačajnija hrvatska spisateljica bajki – Ivana Brlić-Mažuranić. „Priče iz davnine“, zbirka bajki koja predstavlja najuspješnije njeno djelo, duboko prožete Ogulinom, posebno njegovom

⁷⁴Ivanina kuća bajke, <http://www.ivaninakucabajke.hr/hr/>, (18.8.2019.)

⁷⁵Ivanina kuća bajke, <http://www.ivaninakucabajke.hr/hr/>, (18.8.2019.)

nematerijalnom baštinom predaja i legendi, te prirodnom ljepotom ovoga kraja. Muzeološki program i koncepciju osmislila je Dragana Lucija Ratković Aydemir u suradnji s dizajnerskim timom na čelu s Vanjom Cuculićem i Vladimirom Končarom iz studija Revolucija.⁷⁶

„U svim fazama projekta sudjelovalo je šezdesetak suradnika različitih profila, struka, znanja, talenata i vještina po čemu je rad na Ivaninoj kući bajke primjer timskog interdisciplinarnog i multimedijalnog projekta. Uspješnost ovog projekta zasigurno ne bi bila moguća bez motiviranog lokalnog stanovništva koje je sudjelovalo u brojnim aktivnostima i podržavalo svoj grad kao zavičaj bajke. Ipak, glavni je poticaj realizaciji projekta dala Turistička zajednica grada Ogulina, uz tehničku pomoć Ministarstva regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva. Zahvaljujući dobro pripremljenom projektu, 15. ožujka 2012. sklopljen je ugovor sa Središnjom agencijom za financiranje i ugovaranje programa i projekata Europske unije Zagreb, o dodjeli bespovratnih sredstava za realizaciju projekta Centar za posjetitelje Ivanina kuća bajke iz Europskog fonda za regionalni razvoj.“⁷⁷

„Turistička zajednica je kao ugovaratelj i nositelj svih projektnih aktivnosti u partnerstvu sa Gradom Ogulinom i Konzervatorskim odjelom Karlovac Ministarstva kulture Republike Hrvatske i suradnicima Ministarstvom Kulture Zagreb, Udrugom Ogulinski festival bajke Ogulin, Udrugom roditelja djece sa poteškoćama u razvoju i osoba sa invaliditetom „Radost“ Ogulin, društvom „Naša djeca“ Ogulin i Turističkom zajednicom Karlovačke županije uspješno realizirala sve projektne aktivnosti do 15. prosinca 2013. godine.“⁷⁸

5.2. INOZEMNI PRIMJERI I ISTRAŽIVANJA VALORIZACIJE NEMATERIJALNE BAŠTINE

Može se reći da turisti povećano traže iskustva drugih kultura koje su drugačije od njihove vlastite, motivirani svojom željom za autentičnim iskustvom. Prvi inozemni primjer koji će se navesti veže se uz „Maore, starosjedilački narod Novog Zelanda koji imaju dugu povijest uključenosti u turizam a novi val maorskih turoperatora pojavio se zadnja dva desetljeća da omogući iskustva kako bi zadovoljili potražnju.

Većina turističkih proizvoda u koju su Maori bili uključeni, su kulturološki performansi, kao što su večeri kulturnog iskustva. Ponuđena kulturna iskustva su uglavnom promovirana od turoperatora kao „tradicionalna“ ili „autentična“ iskustva maorske kulture.

⁷⁶Ivanina kuća bajke, <http://www.ivaninakucabajke.hr/hr/>, (18.8.2019.)

⁷⁷Ivanina kuća bajke, <http://www.ivaninakucabajke.hr/hr/>, (18.8.2019.)

⁷⁸Ivanina kuća bajke, <http://www.ivaninakucabajke.hr/hr/>, (18.8. 2019.)

Performansi su najčešće izvođeni izvan svog kulturnog konteksta, npr. u hotelskim okruženjima, muzejima ili u posebno konstruiranim marae-ima.⁷⁹

„U lepezi proizvoda maorskog turizma dostupnih na Novom Zelandu, marae (maorska sela) posjeti su popularni među turistima. Posjete maraima su smatrane efikasne u ispunjavanju turističkih zahtjeva za značajnim iskustvima, kao i u omogućavanju Maorima veće kulturne integracije, istovremeno omogućujući ekonomske koristi maorskoj zajednici.

Međutim, prezentacija kulturne autentičnosti ili kulturnog iskustva za turiste mora biti definirana i donesena na način da je kulturno prihvaćena, tj, da je definirana od strane domaćina, prema njihovim jedinstvenim kulturnim vrijednostima. Na ovaj način iskrena interakcija na koju utječu vrijednosti domaćina kreira razumijevanje i autentično iskustvo zašto je neke aspekte tradicionalne kulture najbolje zadržati za domaćine, ili zašto neke tradicije pak mogu biti komodificirane za turizam. Dakle, dok god je performans baziran na vrijednostima prihvatljivim domaćinu, on je etičan i ispravan.⁸⁰

„Nadalje, identificirane su glavne karakteristike posjeta maraeima, ili, priroda iskustava koja su omogućena u Nga Hau E Wha (NHEW), nacionalnom maraeu u Christchurchu, Novi Zeland, sa strane turista i domaćina. Iz dubinskih intervju sa osobljem i turistima koji su posjetili NHEW, otkriveno je 5 zajedničkih dimenzija iskustva maraea. Ovo su bila iskustva: obrazovanja, autentičnosti, osobne interakcije, iskrene gostoljubivosti i emocija.

Dok su turisti koji su posjećivali maorske atrakcije, uključujući marae, imali uglavnom općenite motivacije, priroda kulturnih iskustava koje su turisti iskusili u NHEW su bila emocionalna kao i obrazovna (kognitivna) po prirodi. Iskustvo autentičnosti u NHEW pronađeno je, među ispitanicima i domaćinima turistima, u prirodi interakcija ili iskrenosti koja je komunicirana između domaćina i turista te iskustva unutar fizičkog okruženja maraea, više nego u interpretacijama povijesne točnosti koja je ipak malo bila kompromitirana.

Ovi nalazi nude potporu za Zeppelov (istraživač maorskog turizma) zaključak da se turistički odgovori na autentičnost u domorodačkoj kulturi mogu odnositi na aspekte okruženja (situacijsku autentičnost) i na ispunjenje turističkih osobnih potreba kroz osobni i iskreni susret s domaćinom (bihevioralna autentičnost).⁸¹

⁷⁹ MCINTOSH, A., JOHNSON, H.: **Exploring the nature of the Maori experience in New Zealand: Views from hosts and tourists**, Tourism, Vol. 52, 2004., No. 2, p. 117.-129.

⁸⁰ MCINTOSH, A., JOHNSON, H.: op. cit., p. 117. – 129.

⁸¹ Ibid.

Drugi inozemni primjer je turistički razvoj ruralne Irske, koji je važan zbog razumijevanja odnosa između posjetitelja i poduzetnika u ruralnim područjima. „U Republici Irskoj agrarno restrukturiranje potaknulo je diversifikaciju aktivnosti u ruralnim područjima. Kao što je slučaj s mnogim drugim europskim zemljama, stanovnici irskih ruralnih područja u sve većoj mjeri prihvaćaju razvoj turizma i rekreacije, kao strategije lokalnog održivog razvoja. Ruralnost je sastavni dio cjelokupnog irskog turističkog proizvoda. U irskom slučaju provedeno istraživanje upućuje da su dva najbitnija elementa uključena u oblikovanje i profiliranje destinacije, tj. posjetitelji i poduzetnici ne pokazuju značajne razlike glede podrške razvoju turizma u ruralnim područjima. Jedina se značajna razlika u percepcijama pojavila kada je bilo riječi o aktivnostima kojima se posjetitelji bave tijekom odmora.

Dok su posjetitelji općenito zadovoljni „širim područjem aktivnosti“, turistički poduzetnici podcjenjuju privlačnost prirodno stanja lokalnih resursa: takve resurse nije potrebno puno prilagođavati i poboljšavati.“⁸²

„Detaljnije ispitivanje je također pokazalo da ruralno poslovanje u financijskom smislu znatno više ovisi o lokalnom stanovništvu nego o posjetiteljima područja. Zadovoljavanje potreba i želja lokalne populacije vrlo je važna za uspješnost poslovanja. Također, lokalna usmjerenost je jamstvo da će karakter destinacije ostati „autentičan“.

Nalazi istraživanja upućuju i da poduzetnici moraju ozbiljno preispitati pristup koji danas koriste u promociji ruralnih područja potencijalnim posjetiteljima. Snažan naglasak stavljen je na usmjeravanje prema stranim posjetiteljima, na usuglasivanje sa zahtjevima posrednika i razvoj web – stranica. Iako je važno raspolagati s dobrim informacijskim mrežama koje usmjeravaju informacije prema potencijalnim posjetiteljima, jednako je važno imati dobru informacijsku mrežu usmjerenu prema lokalnim stanovnicima kako bi se osigurala suradnja glede razvoja destinacije. Pažnju treba usmjeriti prema većem broju manjih poduzeća usmjerenih prema lokalnom tržištu, ali onih koja imaju mogućnost da privuku i smjeste vrlo nezavisne posjetitelje. Ruralni turistički poduzetnici trebaju znati da posjetitelji integriraju njihove specifične proizvode ili usluge s drugim lokalnim proizvodima i uslugama te stoga trebaju ispitati mogućnosti integracije s drugim ponuđačima proizvoda/usluga, kako bi oblikovali lokalni paket ponude koji može ubrzati razvoj destinacije.“⁸³

⁸² HEGARTY, C., MCDONAGH, P.: **Nastajanje destinacije: turistički razvoj ruralne Irske**, Turizam, Vol 51., 2003., br. 3, p. 269.- 285.

⁸³ Ibid.

Dok je predstavljanje inozemnim posjetiteljima iznimno važno, manjkavo predstavljanje na domaćem tržištu često predstavlja problem ruralnih destinacija, na kojem treba raditi prije svega obukom poduzetnika i formiranjem mreže suradnje.“⁸⁴

Treći inozemni primjer je važan zbog istraživanja percepcija domaćina o turizmu u maloj zajednici Bigbury-on-Sea i na otoku Burgh u Južnom Devonu, gdje je Agatha Christie smjestila radnju svog romana *Evil Under the Sun*. U istraživanju se navode nalazi prethodnih istraživanja Williamsa koji navodi da nosivi kapacitet destinacije može utjecati na mogućnosti domaćeg stanovništva da toleriraju turiste, te da male ruralne zajednice koje nisu prilagođene gužvama, mogu imati probleme s izlaženjem a kraj s više od nekoliko stotina posjetitelja.⁸⁵

Studija Ryana i Montgomeryja o percepciji stanovnika o turistima u centru grada Bakewella nudi zaključak da postoje negativni utjecaji turizma u malim sredinama kao što su „napuhavanje“ cijena zemljišta i problemi s prometnom prenatrpanosti. Nadalje, kad se razmatra ponašanje lokalne zajednice prema turistima, nužno je uzeti u obzir duljinu stanovanja stanovnika u toj zajednici. Istraživanje koje su proveli Snaith i Hayley o stavovima stanovnika u gradu York utvrdilo je da „kraće razdoblje stanovanja daje veću vjerojatnost prepoznavanja pozitivnih i negativnih aspekta turizma“. Isto tako došlo se do zaključka da stanovnici uočavaju koristi ako su potaknuti na sudjelovanje.⁸⁶

Četvrti inozemni primjer je razvoj laponskoga zimskog festivala u sjevernoj Švedskoj.

„Još od početka 17. st. Svake je zime sajam u Jokkmokku, centru Laponaca u sjevernoj Švedskoj. Smješten na kranjem sjeveru zemlje, nudi prilično tegobne uvjete sa snijegom, hladnim vremenom i kratkim razdobljima danjeg svjetla. Taj gradić broji oko 3000 stanovnika, što se tijekom sajmenih dana poveća oko deset puta. Sajam prvotno nije bio zamišljen kao turistička atrakcija. Međutim, zimski festival danas privlači posjetitelje i sve većih udaljenosti ne samo zbog trgovine već i zbog zabave, mogućnosti upoznavanja drugih ljudi te egzotičnog ozračja koje laponska kultura i Jokkmokk pružaju sredinom zime. Godišnji trodnevni zimski festival u Jokkmokku je autohtona kulturna manifestacija koja uključuje priredbe, izložbe, seminare i veliki komercijalni sajam.“⁸⁷

⁸⁴ HEGARTY, C., MCDONAGH, P.: op. cit., p. 269.- 285.

⁸⁵ BUSBY, G., BRUNT, P., LUND, J.: **U zemlji Agathe Christie: stavovi stanovnika o turizmu posebnih interesa**, Turizam, Vol. 51., 2003., br. 3., p. 255. – 267.

⁸⁶ BUSBY, G., BRUNT, P., LUND, J.:op. cit., p. 255. – 267.

⁸⁷PETTERSON, R.: **Autohtone kulturne manifestacije: razvoj Laponskog zimskog festivala u sjevernoj Švedskoj**, Turizam, Vol. 51., 2003., br. 3., p. 287. – 299.

„Danas broj zimskih posjetitelja Jokkmokka ima tendenciju rasta, zahvaljujući između ostalog, popularnom Icehotelu u Jukkasjarvi i razvijenom turizmu s motornim saonicama.

I sama laponska kultura privlačila je i još uvijek snažno privlači posjetitelje u taj kraj. Laponski je turizam na neki način alternativno zaposlenje koje poduzetnicima nudi mogućnost da ostanu u vrlo rijetko naseljenom području.“⁸⁸

„Jedna od jačih strana održavanja autohtone manifestacije sastoji se u tome što ona utječe na povećanje znanja i svijesti posjetitelja o Laponcima i o laponskoj kulturi.

Međutim, razvoj turizma nosi i opasnosti za autohtone kulture. Ako se atrakcije kulturnog turizma stalno dopunjuju novim atrakcijama koje nisu s njima u vezi, to može rezultirati štetom za kulturne temelje dotičnog područja. Mnogo posjetitelja u ograničenom vremenu i prostoru može štetiti lokalnoj kulturi. Također je bitno napomenuti da Laponci posjeduju svoju kulturu, ali ne i autohtoni zimski festival, zbog čega je nužno sudjelovanje Laponaca u planiranju i izvođenju kako bi se izbjegla pretjerana komercijalizacija.

Laponci i njihova kultura oduvijek su bili važni dijelovi sajma i zbog prodaje rukotvorina, laponske glazbe i njihovih posjeta festivalu, kamo neki dolaze odjeveni u živopisnu laponsku nošnju. Na mnoge aktivnosti povezane s laponskom kulturom nailazi se na izložbama, seminarima i filmovima. Jedan od novijih i važnijih organizatora iz tog područja je Ajtte, glavni laponski muzej u Švedskoj osnovan 1989. godine. Tijekom festivala muzej nudi i specijalne seminare o laponskoj kulturi. Važan dio festivala su laponske rukotvorine. Problem je što ne-laponske rukotvorine konkuriraju izvornim laponskim proizvodima, a prodaju se kao izvorni. Kao oblik kontrole prodaje laponskih rukotvorina uvedeni su dokazi o autentičnosti (Sami Duodji). Od prije nekoliko desetljeća laponski obrtnici održavaju svake godine tijekom festivala izložbe izvornih laponskih rukotvorina i prodaju ih pri Laponskom obrazovnom institutu. Mnogo lokalnih stanovnika sudjeluje u pripremi festivala, a sponzora je malo. Danas je jedan od sudionika Europska unija, koja je posljednjih godina financijski podržala pripremu utrke sobova na jezeru Talvatisu. Osim laponske kulture na obilježja zimskog festivala u Jokkmokku najviše utječu zakupi štandova. Među zakupima štandova su i Laponci i ne-Laponci, koji utječu na ponudu. Ondje se može kupiti sve: od laponskih rukotvorina, kože i krzna, do tople odjeće, igračaka i slatkiša. Festival pored komercijalnog sajma sačinjavaju i druge aktivnosti. Gotovo je svaka druga aktivnost na otvorenom na ovaj ili onaj način povezana s laponskom kulturom i uključuje sobove ili druga laponska obilježja.“⁸⁹

⁸⁸ PETERSON, R.: op. cit., p. 287. – 299.

⁸⁹ Ibid.

„Neke aktivnosti na otvorenom su utrke poput sobovskih zaprega i utrka sobova, safari na losove itd. Aktivnosti na festivalu direktno povezane s Laponcima mogu se podijeliti na aktivnosti na otvorenom, seminari/predavanja i glazba/koncerti.“⁹⁰

Peti inozemni primjer je sukob kulturnih vrijednosti i analiza na primjeru Ngadha, Indonezija. „Naime često razlike u kulturnim vrijednostima mogu dovesti do nesporazuma, sumnjičavosti, pronalaženja mana pa čak i do sukoba. Mjesto istraživanja su dva sela u Ngadhi. Ngadha je područje koje otprilike pokriva trećinu jugozapadnog dijela okruga Flores u provincija Istočna Nusa Tenggara, Indonezija. Sela leže u surovom planinskom području u strmim padinama i na neplodnoj zemlji gdje lokalno stanovništvo uzgaja kukuruz i povrće za osobne potrebe.

Osim poljoprivredom, dodatni prihodi se ostvaruju i tradicionalnim obrtom, gdje postoji specijalizacija po selima i po spolu. Tako se, npr., u jednom selu može naći manja grupa lokalnog stanovništva specijalizirana za kovački obrt, dok žene u drugom selu mogu biti specijalizirane za proizvodnju jedinstvene ikat tkanine i odjeće. To je jedan od najsiromašnijih krajeva Indonezije i turizam se smatra najboljom opcijom gospodarskog razvoja. Kuća je centralni stup društva u Ngadhi. Svi članovi društvene zajednice pripadaju određenoj kući ili klanu. Nua je spiritualno srce sela. U centru nua je nekoliko ngadhu (izrezbareno deblo drveta s krovom konusnog oblika prekrivenim slamom, povezano s prvim muškim pretkom klana) i bhaga (minijaturna kuća posvećena prvom ženskom pretku klana), kao i nekoliko megalita.

Lokalni stanovnici su katolici, iako je njihov izvorni sustav vjerovanja i danas važan dio njihovih života. Ritualni povezani sa životnim ciklusom održavaju se u raznim razdobljima života. Prva pričest i vjenčanja mješavina su katoličkih s lokalnim običajima, na kojima su turisti rado viđeni gosti kako bi ta slavlja (ramai) bila što masovnija, veselija, i uzbudljivija. Svako selo u Ngadhi ima godišnji festival žetve u prosincu ili siječnju. Vlada nastoji promovirati te ceremonije kako bi povećala broj posjetitelja izvan glavne sezone. Zanimljivo je spomenuti kako kontakt s vanjskim svijetom poboljšava društveni status domaćina, a što je udaljenost koju je gost prevalio veća, to je domaćinu veći ugled. Ipak, lokalno stanovništvo je uznemireno kulturnom neosjetljivošću turista tijekom rituala. Kako je Svjetska turistička organizacija predložila, turisti i domaćini trebaju znati više jedni o drugima, trebaju poznavati međusobne ukuse, tendencije i preokupacije.“⁹¹

⁹⁰ PETERSON, R.: op. cit., p. 287. – 299.

⁹¹ COLE, S.: **Sukob kulturnih vrijednosti i analiza na primjeru Ngadha, Indonezija**, Turizam, Vol. 52., 2004., br. 1., p. 87. – 97.

„Ovo istraživanje upućuje na činjenicu da bi međusobno shvaćanje kulturnih vrijednosti značajno pridonijelo prevenciji sukoba, ljutnje i loše komunikacije.

Turiste treba upoznati s lokalnim normama i kulturom kako bi formirali realna očekivanja prije samog putovanja, učinili odgovarajuće planove te se odjenuli i ponašali tako da ne vrijeđaju svoje domaćine. Lokalni vodiči i neki vodiči izvan regije imaju dovoljno znanja i dobro barataju jezikom te mogu objasniti turistima norme ponašanja koje se od njih očekuju te time djelovati kao posrednici.

Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se otkrili najdjelotvorniji oblici obrazovanja turista te u kojoj bi mjeri takvo obrazovanje umanjilo tenzije do kojih dovodi susret turista i lokalnih stanovnika.“⁹²

6. PRIJEDLOG ZA KONKRETNI PLAN DJELOVANJA NA PRIMJERU POLJICA

Na temelju istraživanja iz četvrtog poglavlja ovog rada može se reći da, općenito gledajući, postoji mogućnost da se zaista komercijaliziraju tradicijska vjerovanja u svrhu turizma na području Poljica, no potrebna su daljnja istraživanja i veći istraživački uzorak da bi se osigurao pristanak zajednice, čija je važnost obrađena u petom poglavlju ovog rada. Gornjopoljički kraj, kao što se u istraživanju jasno vidjelo, ima najviše zanimljivih tradicijskih vjerovanja u vile i vještice, no ujedno je i najzatvoreniji prema strancima, i pomalo ljubomorno čuva svoju baštinu. Srednjopoljički kraj je otvoreniji prema komodifikaciji u turističke svrhe, no ujedno se primjećuje nedostatak priča koje proizlaze iz tradicijskih vjerovanja, zbog starenja stanovništva, pada nataliteta, iseljavanja i sličnih demografskih promjena. Kao što je Šešo u svom radu primijetio, što je selo geografski bliže moru, to je manje vjerovanja u nadnaravno. Zbog toga u istraživanju nisu intervjuirani stanovnici Donjih Poljica, koji su najviše pak otvoreni prema komodifikaciji za turizam. Prema izjavama iz drugog dijela istraživanja, istraživanja stavova domaćih ljudi prema komercijalizaciji tradicijskih vjerovanja u svrhu turizma, u Gornjim Poljicima bi najvjerojatnije bilo dobro otvoriti interaktivni muzej priča o nadnaravnom, bilo u fizičkom obliku ili u virtualnom. Ovakvim projektom, ukoliko bi se financirao iz EU ili državnih fondova, bi se pomoglo lokalnoj zajednici a istovremeno bi se zadržala anonimnost i

⁹² COLE, S.: op. cit., p. 87. – 97.

privatnost mještana, ukoliko bi oni istu tražili. Putokaz pri kreiranju takvog projekta može biti primjer Ivanine kuće bajke, predstavljene u prethodnom poglavlju.

U tom primjeru je TZ grada Ogulina vodila glavnu riječ, a u slučaju Poljica bi to najvjerojatnije bila TZ grada Splita, ili, ako je ikako moguće TZ grada Omiša,⁹³ u suradnji s Društvom Poljičana Sveti Jure Priko, Udrugom „Cvit Srinjina“ i raznim drugim udrugama koje se bave očuvanjem kulturne baštine, a i udrugama za djecu s posebnim potrebama i sl.

Najautentičnije mjesto za takav muzej bila bi stara poljička kuća s tradicionalnim elementima, koja bi, s druge strane, bila opremljena modernim i multimedijalnim sadržajem.

Angažiralo bi se, kao i u Ivaninoj kući bajke, suradnike različitih profila, struka, znanja, talenata i vještina. Mogao bi se sastojati, po uzoru na kuću bajke, od multimedijalne i etnografske stalne postave, biblioteke te multifunkcionalnog prostora za radionice i suvenirnice gdje bi se mogli kupiti za muzej dizajnirani suveniri, i replike starih uporabnih predmeta. Kao i većina muzeja, imao bi svoju web stranicu s virtualnom bazom narodnih vjerovanja u nadnaravno te online knjižnicu gdje bi se mogle posuditi audio snimke i pisane zbirke. Postojao bi i potencijal razvoja izdavačke djelatnosti, te da se kroz cijelu godinu organiziraju kreativni edukativni programi u području pripovijedanja, literarnog i likovnog izraza, filma, predstavljačkih i primijenjenih umjetnosti i dizajna, namijenjenima djeci i odraslima.

Ukoliko bi se tijekom daljnjih istraživanja zaključilo da većina Gornjopoljičana ne želi sudjelovati u takvom projektu, muzej bi se oformio u Srednjim Poljicima.

Istraživanje prirode maorskih iskustava u Novom Zelandu: gledišta domaćina i turista iz prethodnog poglavlja naglasilo je problem „priređene autentičnosti“ koja uključuje komercijalni performans i prezentaciju tradicija modernoj publici, najčešće izvođen izvan svog kulturnog konteksta. Taj performans mora biti definiran od strane domaćina i kulturno prihvaćen, te domaćini moraju odlučiti koje aspekte tradicionalne kulture izložiti turistima, a koje zadržati za sebe. Dakle, na primjeru Poljica jako je važno uključiti nosioce kulture u proces kreiranja odgovarajućeg turističkog proizvoda (interaktivnog muzeja) te im dati zadnju riječ u odluci koje dijelove vjerovanja komodificirati za potrebe turizma a koje ne.

Odgovori kazivača iz Srednjih Poljica (Kostanje i Sitno Gornje) sugerirali su da bi, osim muzeja, preferirali i ljetni festival priča o nadnaravnom uz Cetinu, s time da kazivač iz Kostanja smatra da je u njegovom selu premalo autentičnih stanovnika koji znaju takve priče. Stoga bi možda bilo bolje „izvući“ priče iz svih poljičkih sela i prezentirati iz „tik uz Cetinu.“

⁹³ Javna je tajna da se Omišani i Poljičani ne toleriraju i podržavaju pretjerano, op. a.

Primjeri Legendfesta iz Hrvatske i laponskog zimskog festivala u sjevernoj Švedskoj mogu pomoći pri pravilnoj organizaciji festivala uz Cetinu. Kako bi se osigurala kvaliteta festivala, i u Poljicima bi se surađivalo s domaćim priznatim etnologima, u vidu predavanja o vilama, vješticama, pa i drugim nadnaravnim bićima na području Poljica, koja bi slijedila nakon slušanja kazivača. Kazivači bi, zbog boljeg doživljaja i osobnijeg iskustva bili organizirani tako da pričaju „jedan na jedan“ s posjetiteljima festivala. S obzirom da vrlo vjerojatno na kazivanje priča ne bi pristali svi originalni, stari kazivači, za tu svrhu bi se mogli angažirati mlađi kazivači, a autentičnost bi se održala jer bi se radilo o mladima koji su bar dio života proveli u Poljicima i kojima su, primjerice, djedovi i bake prenijeli priče. U festivalu bi, kao i u festivalu u Jokkmoku sudjelovali različiti lokalni obrtnici koji bi prodavali svoje unikatne predmete, s time da bi se izbjeglo izlaganje proizvoda Ne-Poljičana (kao što je bio slučaj Jokkmoka i Ne-Laponaca). Organizirale bi se razne radionice za djecu i odrasle, te bi likovni umjetnici svake godine osmišljavali vizualni identitet festivala, a koji bi uvijek bio u skladu s pričama.

Moguće je i da bi interaktivni muzej i ljetni festival bili dio istog projekta, te da bi jedno podržavalo drugo.

Kako bi se interaktivni muzej i ljetni festival uspješno proveli potrebno je istražiti širi koncept ruralne destinacije, nosivog kapaciteta destinacije, te plan razrješenja mogućih sukoba kulturnih vrijednosti. Sljedeći rad koji je obrađivao nastajanje destinacije ruralne Irske, istaknuo je da ruralno poslovanje u financijskom smislu znatno više ovisi o lokalnom stanovništvu nego o posjetiteljima područja te da iako je predstavljanje inozemnim posjetiteljima iznimno važno, manjkavo predstavljanje na domaćem tržištu često predstavlja problem ruralnih destinacija.

Stoga, ako bi Poljica htjela uspjeti kao ruralna destinacija, mora se prije svega dobro predstaviti na domaćem tržištu, istaknuti svoju jedinstvenost prirodnih ljepota i specifičnih narodnih vjerovanja, te se umrežiti s lokalnim ponuđačima drugih proizvoda ili usluga kako bi oblikovali lokalni paket ponude, koji se razlikuje od ostalih ruralnih destinacija u Hrvatskoj.

Iz trećeg inozemnog istraživanja stavova stanovnika o turizmu posebnih interesa može se izvući zaključak da nosivi kapacitet destinacije može utjecati na mogućnosti domaćeg stanovništva da toleriraju turiste, te da male ruralne zajednice koje nisu prilagođene gužvama, mogu imati probleme s izlaženjem na kraj s više od nekoliko stotina posjetitelja, a izravne posljedice mjere se „napuhavanjem“ cijena zemljišta i problemima s prometnom prenatrpanosti. Na primjeru Gornjih Poljica bi se posebno moralo paziti da broj turista ne premašuje nosivi kapacitet, te da se ne stvaraju velike gužve jer tamošnja infrastruktura to ne

može podnijeti. Što se pak tiče plana razrješenja mogućih sukoba kulturnih vrijednosti, može se puno toga naučiti iz primjera destinacije Ngadha, Indonezija. Lokalno stanovništvo naime često biva uznemireno kulturnom neosjetljivošću turista tijekom rituala, te ih vrijeđaju određena ponašanja i neprikladno odijevanje. Sličan scenarij mogao bi se dogoditi na ljetnom festivalu priča o nadnaravnom uz Cetinu, pogotovo ako bi u njemu sudjelovao veći broj starijih kazivača. Ovome se problemu može doskočiti raznim info sadržajima poput blogova koji bi se objavljivali na društvenim mrežama i službenim stranicama festivala, a na kojima bi se obrađivale teme poput prikladnog odijevanja uz simpatične usporedbe mode „naših starih“ i moderne odjeće, što se smatra prikladnim ponašanjem, te što sve u međusobnoj interakciji gosti mogu očekivati, a što domaćini.

7. ZAKLJUČAK

Glavni cilj samostalnog istraživanja vjerovanja o vilama i vješticama u Poljicima bio je utvrditi postoji li sadržajna osnova za razvoj takve vrste turizma, te želi li lokalno stanovništvo uopće njegovu realizaciju. Sadržajna osnova istražila se u prvom dijelu istraživanja, istraživanjem priča i tradicijskih vjerovanja vezanih uz vile i vještice, uz klasifikaciju kazivača i društvenih funkcija vjerovanja. Metodom dubinskog intervjua nestrukturiranog tipa utvrđeno je da je sadržajna osnova najbogatija u Srijanima (Gornja Poljica), a posebni kuriozitet koji se ne nalazi u drugim poljičkim selima predstavlja duboka povezanost između crkve i vještičarenja koja se može iščitati iz priča o svećeniku P. T. Sadržajna osnova je oskudnija u Srednjim Poljicima (Kostanje i Sitno Gornje), najviše zbog malog broja autohtonih kazivača, no ipak postoji.

Glavni problem istraživanja predstavlja oskudni uzorak od samo tri kazivača, direktna posljedica pomalo hermetičnog poljičkog društva, iz čega se može izvući zaključak da je potrebno provesti istraživanje s postavkama istraživanja Jeanne Favret – Saade koja je 1970-ih trideset mjeseci na terenu istraživala vještičarenje u francuskoj pokrajini Bocage.

Ovakvim pristupom bi se pospješilo stapanje sa zajednicom, te bi se lakše došlo do ispitanika. Na pitanje želi li lokalno stanovništvo realizaciju turizma na temu vila i vještica pokušalo se odgovoriti strukturiranim intervjuom, uz upitnik kao instrument istraživanja. Postavljeno je ukupno tri pitanja. Na prvo pitanje „Bi li se vama osobno svidjelo da netko od tradicijskih vjerovanja u nadnaravna bića napravi turističku priču i na tome zarađuje?“ svi ispitanici su odgovorili pozitivno. Na drugo pitanje o turističkim sadržajima od tri ponuđena odgovora ispitanici su se, uzevši sve odgovore, odlučili za 1) ljetni festival priča o nadnaravnim bićima kraj rijeke Cetine i 3) interaktivni muzej priča o nadnaravnom u nekom od poljičkih sela, kao najbolje opcije. Na treće pitanje o pristanku sumještana na ovakav oblik turizma odgovori su varirali: ispitanik iz Srijana (Gornjih Poljica) je uvjeren da njegovi sumještani ne bi pristali na to, dok su ispitanici iz Kostanja i Sitna Gornjeg (Srednja Poljica) uvjerenja da bi dio mještana negodovao inicijalno, a dio pristao. Važnost pristanka i uključenosti zajednice obrađena je u poglavlju o etnosocijalnim resursima i komodifikaciji folkloru. Komodifikacija kulture dakle nije nešto samo po sebi loše, ako se njoj pristupa s mjesta poštivanja i prilagodbe kulturi, a ne obrnuto. Iz raznih domaćih i inozemnih primjera i istraživanja valorizacije nematerijalne kulture, navedenih u prethodno spomenutom poglavlju, nastojao se pravilno kreirati mogući turistički proizvod na vlastitom primjeru Poljica, pazeći uz to na širi koncept ruralne

destinacije, nosivog kapaciteta destinacije, te plan razrješenja mogućih sukoba kulturnih vrijednosti. Posebna pažnja se usmjerila i na usku povezanost s lokalnom zajednicom i lokalnim udruženjima, na pravo domaćina da sami biraju koje elemente svoje kulture žele podijeliti s turistima a koje ne.

Na temelju svih navedenih istraživanja, rasprava i rezultata može zaključiti da postoji mogućnost da se zaista komercijaliziraju tradicijska vjerovanja u svrhu turizma na području Poljica,, no potrebna su daljnja istraživanja i veći istraživački uzorak da bi se osigurao potpuni pristanak zajednice.

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se perspektivama turizma na temu vila i vještica na području Poljica kod Omiša. Konzultirajući prvenstveno istraživanje Luke Šeše o nadnaravnim bićima u unutrašnjosti Dalmacije, ovo samostalno istraživanje može se podijeliti u dva dijela: u prvom dijelu poljički kazivači klasificirali su se prema podjeli iz prethodno spomenutog istraživanja, prikupljala su se tradicijska vjerovanja vezana za vile i vještice, te su se ona zatim klasificirala u društvene uloge vjerovanja. U drugom dijelu istraživali su se stavovi domaćih ljudi prema komercijalizaciji tradicijskih vjerovanja u svrhu turizma. U prvom dijelu istraživanja koristila se forma dubinskog intervjua otvorenog tipa, a u drugom dijelu intervju zatvorenog tipa, dok je instrument istraživanja bio upitnik s ukupno tri pitanja.

Cilj ovog istraživanja je bio utvrditi postoji li sadržajna osnova za razvoj turizma na temu vila i vještica na području Poljica, u vidu priča o nadnaravnom, te želi li lokalno stanovništvo uopće takvu vrstu turizma. Istraživački uzorak je bio vrlo oskudan, samo troje kazivača je bilo voljno sudjelovati u istraživanju: kazivač iz Srinjina (Gornja Poljica), kazivač iz Kostanja (Srednja Poljica) te kazivačica iz Sitna Gornjeg (Srednja Poljica), iz čega se može izvesti zaključak da je potrebno provesti istraživanje slično istraživanju Jeanne Favret-Saade koja je 1970-ih trideset mjeseci na terenu istraživala vještičarenje u francuskoj pokrajini Bocage. Ovakav pristup bi omogućio da se „uroni“ u zajednicu Poljičana, tj da se postane njenim članom. Stoga, potrebna su daljnja istraživanja kako bi se sa sigurnošću utvrdilo koliki je stvarni potencijal turizma na temu vila i vještica na području Poljica.

Osim samostalnog istraživanja, u ovom radu se nastojala razložiti problematika turističke valorizacije i komodifikacije folkloru te etnosocijalnih resursa.

Komodifikacija se, prema Cambridgeovom rječniku, definira kao činjenica da se nečim postupa kao proizvodom koji može biti kupljen i prodan. Naime u sredinama poput unutrašnjosti Dalmacije u kojima su vjerovanja u nadnaravna bića još dio žive kulture, od vitalne važnosti utvrditi na koji način se može pristupiti valorizaciji i komodifikaciji tog dijela kulture, i je li uopće etično u središte turističke pažnje stavljati priče koje su još uvijek dio živog tkiva naroda. Pojavljuje se i pitanje autentičnosti raznih lokalnih priredbi. Na ovakva pitanja nalazio se suvisao odgovor u inozemnim istraživanjima valorizacije nematerijalne baštine: istraživanje prirode maorskih iskustava u Novom Zelandu te istraživanje laponskog zimskog festivala u Švedskoj.

Razni drugi domaći i inozemni primjeri valorizacije nematerijalne baštine i razvitka ruralnog turizma su, naposljetku, poslužili kao referentni okvir za eventualni konkretni plan djelovanja na primjeru Poljica koji uključuje interaktivni muzej i ljetni festival priča o nadnaravnom uz rijeku Cetinu.

Ključni pojmovi: vile i vještice, nadnaravna bića u unutrašnjosti Dalmacije, tradicijska vjerovanja, društvene uloge vjerovanja, problematika turističke valorizacije i komodifikacije folkloru, pitanje autentičnosti, konkretni plan djelovanja na primjeru Poljica

SUMMARY

„Perspectives of tourism on the topic of fairies and witches in the area of Poljica at Omiš“

This paper deals with perspectives of tourism on topic of fairies and witches in area of Poljica near Omiš. Consulting primarily the research of Luka Šešo about supernatural beings in heartland of Dalmatia, this particular research can be divided in two parts: in first part, informants of Poljica were being classified according to division from previously mentioned research, traditional beliefs and stories regarding fairies and witches were collected, and lastly, those were classified into social roles of beliefs. In second part of the research, general attitudes of local people towards commercialisation of traditional beliefs in touristic purposes were explored. In the first part of research the open form of in-depth interview was used, while in the second part closed form of the interview was used, along with questionnaire containing three questions as the research's instrument.

The aim of this research was to determine whether there is a substantial basis for development of tourism on topic of fairies and witches on area of Poljica, regarding the stories of supernatural, as well as whether the local people really want that kind of tourism to happen.

Research sample was very scarce, with only three informants willing to participate: informant from Srinjine (Upper Poljica), informant from Kostanje (Middle Poljica), and informant from Sitno Gornje (Middle Poljica), from which a conclusion can be drawn that it is necessary to conduct a research similar to research of Jeanne Favret – Saada who was researching witchcraft in French region of Bocage in 1970ies for period of 30 months. This kind of approach would enable to immerse oneself in the community of Poljica, that is, to become its member.

Therefore, further research is needed in order to determine with certainty how big is the real potential of tourism on topic on fairies and witches in area of Poljica.

Except independent research, this paper strived to decompose the problem of touristic valorisation and commoditisation of folklore and ethno-social resources.

Commoditisation is, according to Cambridge dictionary, defined as a fact that something is treated as a product that can be bought and sold. Namely, in ambience of like heartland of Dalmatia, in which the beliefs in supernatural beings are still being part of living culture it's vitally important to determine how to approach the valorisation and commoditisation of that

part of culture, and is it overall ethic to put the stories that are part of the living tissue of people in the centre of touristic attention. The question of authenticity of local events also appeared.

To questions like this there is a coherent answer found in foreign researches of valorisation of intangible heritage: exploration of the nature of Maori experience in New Zealand as well as research of Laponian winter tourism in Sweden. Other various domestic and foreign examples of valorisation of intangible heritage and the development of rural tourism, lastly, served as frame of reference for eventual concrete action plan on instance of Poljica, which includes interactive museum and summer festival of tales of supernatural by the river Cetina.

Key terms: fairies and witches, supernatural beings in heartland of Dalmatia, social roles of beliefs, touristic valorisation and commoditisation of folklore, the question of authenticity, concrete action plan on instance of Poljica

LITERATURA

Knjige

BAYER, V.: **Ugovor s đavlom**, Zora, Zagreb, 1969.

ČAVLEK, N. et. al: **Turizam: ekonomske osnove i organizacijski sustav**, ŠK, Zagreb, 2011.

DOMLJAN, Ž.: **Omiš i Poljica**, Naklada Lijevak d.o.o., Zagreb, 2006.

GEIĆ, S.: **Turizam i kulturno – civilizacijsko naslijeđe**, Veleučilište u Splitu, Split, 2002.

KATIĆ, M.: **Smrt u dalmatinskom zaleđu; Mirila – od rituala do teatra**, Naklada Ljevjak, Zagreb, rujan 2017.

KUVAČIĆ – IŽEPA M.: **Poljica: Putovanje kroz povijest i krajolik**, Naklada Bošković, Split, 2002.

MICHELET, J.: **Vještica**, Biblioteka Slovo klasike, Zagreb, 2003.

ŠEŠO, L.: **Živjeti s nadnaravnim bićima**, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, siječanj 2016.

ŠURAN, F.: **Turizam i teritorij: Uvod u antropologiju turizma**, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2016.

UGREŠIĆ, D.: **Baba Jaga je snijela jaje**, Vuković & Runjić, Zagreb, studeni 2007.

VLAHOVIĆ, D.: **Hrvatska strana Jadrana: Turizam i transformacije**, Netgen, Zagreb, 2015.

Radovi u časopisu

BHANDARI, K.: **Touristification of cultural resources: A case study of Robert Burns**, Tourism, Vol. 56., 2004., No. 2., p. 117.-129.

BUSBY, G., BRUNT, P., LUND, J.: **U zemlji Agathe Christie: stavovi stanovnika o turizmu posebnih interesa**, Turizam, Vol. 51., 2003., br. 3., p. 255. – 267.

COHEN, E.: **Who is a Tourist?: A Conceptual Clarification**, The sociological review, Vol 22., 1974., br. 4, p. 533.

COLE, S.: **Sukob kulturnih vrijednosti i analiza na primjeru Ngadha, Indonezija**, Turizam, Vol. 52., 2004., br. 1., p. 87. – 97.

GEORGE, E. W.: **Intangible cultural heritage, ownership, copyrights, and tourism**, International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research, Vol 4, 2010, No 4., p. 381. – 382.

HEGARTY, C., MCDONAGH, P.: **Nastajanje destinacije: turistički razvoj ruralne Irske**, Turizam, Vol 51., 2003., br. 3, p. 269. – 285.

KUVAČIĆ, M.: **Split i Poljica – odnosi kroz povijest**, Kulturna baština, Split, 2011., No. 37, p. 7.- 32.

MCINTOSH, A., JOHNSON, H.: **Exploring the nature of the Maori experience in New Zealand: Views from hosts and tourists**, Tourism, Vol. 52, 2004., No. 2, p. 117.-129.

PETTERSON, R.: **Autohtone kulturne manifestacije: razvoj Laponskog zimskog festivala u sjevernoj Švedskoj**, Turizam, Vol. 51., 2003., br. 3., p. 287. – 299.

Usmeni izvori (intervju)

FINDRIK, M.: Osobni intervju (2.5.2019.)

G. M.: Osobni intervju (15.8.2019.)

F. M.: Osobni intervju (16.8. 2019.)

M. T. : Osobni intervju (17. 8. 2019.)

Tekstovi s interneta

Festival legendi, mitova i priča, Legendfest, <http://legendfest.hr/>, (8.5.2019.)

Ivanina kuća bajke. <http://www.ivaninakucabajke.hr/hr/> , (18.8.2019.)

Zbornik radova

DEMONJA D.: **Institucijska mreža kulturnog turizma**, Etnologija i kulturni turizam, Zbornik radova, Rab, 2005.

POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika

Slika

Stranica

1. Poljička Republika

ŽIVOTOPIS

OSOBNJE INFORMACIJE Đugum Vedrana

Mitnička 11, 21 000 Split (Hrvatska)

+ 385 98 727 198

vedrana.dugum@gmail.com

OSOBNJI PROFIL Prvostupnica Kulture i turizma

RADNO ISKUSTVO

07/2013–09/2013 Konobar/konobarica

Hotel Lumbarda - otok Korčula, Lumbarda (Hrvatska)

- usluživanje gostiju u a la carte restoranu
- poliranje pribora, pripomoć u kuhinji
- čišćenje podova

09/2013–10/2013 Prodavač/prodavačica

Prodavaonica dječje odjeće, Korčula (Hrvatska)

- prodavanje odjeće
- ručno izdavanje računa
- briga o izlaganju artikala

07/2015–08/2015 Recepcionar/recepcionarka

Hotel Cornaro, Split (Hrvatska)

- check in i check out gostiju, pojedinačno i u grupama
- odgovaranje na pozive i mail
- concierge
- klasificiranje booking dokumentacije

07/2016–08/2016 Šankerica

Restoran Tinel, Zadar (Hrvatska)

- izdavanje narudžbi konobarima

- izdavanje računa
- poliranja pribora za jelo i piće

07/2016–10/2016 Promotorica u prodaji

Promocije brandova u Dm-a: Geomar, Axe, Himalaya, Zadar (Hrvatska)

- uređivanje promotivnog prostora
- prezentiranje proizvoda kupcima

08/2016 Pratiteljica na izletima

Freelance, Zadar (Hrvatska)

- koordinacija djece uz pomoć učiteljica
- animiranje djece
- informiranje o zanimljivostima

08/2017–10/2017 Pomoćnik/pomoćnica za promociju i obavješćivanje

Promocije brandova - Aperolspritz, Staropramen, Perutnina Ptuj, Barcaffè, Zadar (Hrvatska)

- uređivanje promotivnog prostora
- prezentacije proizvoda kupcima

08/2017–10/2017 Prodavač/prodavačica

Suvenirnica Casa Croatica, Zadar (Hrvatska)

- održavanje prodajnog prostora
- prezentacije proizvoda i degustacije
- nabavke proizvoda i briga o zalihama
- uređivanje trgovine nakon velike poplave

08/2017–09/2017 Volonterka

Zadar Snova, Zadar (Hrvatska)

- koordinacija volontera
- pomoćnica u PR-u i marketingu
- fizički poslovi, naplata karata

08/2018 Volonterka

Legendfest Krka, Skradin (Hrvatska)

- rad s djecom

- animacija
- informiranje o zanimljivostima i događajima

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

09/2006–09/2010 Upravna referentica

Ekonomsko-birotehnička škola, Split (Hrvatska)

- upravno pravo
- obiteljsko pravo
- imovinsko pravo
- kompjuterska daktilografija

2010–2011

Dvopredmetni studij Talijanski jezik i književnost i Filozofija, FFST, Split (Hrvatska)

- talijanska gramatika
- talijanska književnost
- antička filozofija
- filozofska antropologija

2013–2019

Studij Kulture i turizma, Sveučilište u Zadru, Zadar (Hrvatska)

- marketing
- menadžment u kulturi, menadžment u turizmu
- odnosi s javnošću
- valorizacija kulturne baštine
- organizacija kulturnih i zabavnih događanja

07/2018–08/2018

Stručna praksa u Muzeju antičkog stakla (MAS), Zadar (Hrvatska)

- naplata ulaznica
- izrada prospekata muzeja
- rad s djecom (kreativne radionice na staklu)

- vođenje tura po muzeju
- press clipping
- pranje arheoloških iskopina (Asseria)

07/2018–08/2018

Stručna praksa u Boutique Hostel Forumu, Zadar (Hrvatska)

- marketing društvenih mreža
- check-in na recepciji
- rad s gostima

2019–danas

Novinarka Radio Kampusu pri FESB-u, Split (Hrvatska)

- pisanje vijesti, javljanja
- snimanje vijesti, emisija
- terensko intervjuiranje i anketiranje

OSOBNJE VJEŠTINE

Materinski

jezik	Razumijevanje		Govor		Pisanje
	Slušanje	Čitanje	Interakcija	Produkcija	
hrvatski	B2	B2	B1	B1	B1
Strani jezici	C1	C1	C1	C1	C1
	B1	B1	B1	B1	B1

talijanski

engleski

španjolski

Komunikacijske vještine

- dobre komunikacijske vještine stečene tijekom rada na recepciji

- sposobnost za kooperaciju i timski rad
- sposobnost za rad s djecom stečena tijekom volontiranja na Legendfestu te kao pratiteljica na izletima

Organizacijske / rukovoditeljske vještine

- smisao za organizaciju i motiviranje na akciju (organizacija prikupljanja potpisa, građanski aktivizam)
- iskustvo u promocijskim aktivnostima u trgovačkim centrima
- samostalna provedba manjih kreativnih projekata (performansa)
- iskustvo u volontiranju u kulturnom programu Zadar snova

Digitalne vještine

S A M O P R O C J E N A				
Obrada informacija	Komunikacija	Stvaranje sadržaja	Sigurnost	Rješavanje problema
Iskusni korisnik	Samostalni korisnik	Temeljni korisnik	Iskusni korisnik	Iskusni korisnik

- dobro vladanje alatima Microsoft Office™
- korištenje interneta i maila, društvenih mreža
- deseteroprsto slijepo pisanje (stečeno u srednjoj školi i strukom Upravni referent)
- trenutno pohađam online edukaciju digitalnog marketinga

Ostale vještine- jazz dance i pjevanje

- eko performans "Moja platforma" s glazbeno-scenskom družinom i skupljanje potpisa protiv izgradnje termoelektrane na Cetini - u suradnji s Udrugom Eko Zadar
- akcije pošumljavanja - Boranka
- sviranje bubnjeva (djembe) - u srednjoj školi

DODATNE INFORMACIJE

Članstva Članica Kinokluba Split